

1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Erzurum Vilayetinin Nüfus Özellikleri

Population Characteristics of Erzurum Province According to the 1935 General Population Census

Taner AYDIN¹

İğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İğdır, Türkiye

Soner BULUT²

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye

Öz

Bu çalışma, 1935 Genel Nüfus Sayımı verileri temelinde Erzurum vilayetinin nüfus özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum'un demografik yapısı; toplam nüfus, cinsiyet dağılımı, kent-kır yerleşim düzeni, kazalara göre nüfus farklılıkları ve nüfus yoğunluğu açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada betimsel yöntem benimsenmiş, dönemin resmî istatistik verileri doküman analizi tekniğiyle incelenmiştir. Bulgulara göre Erzurum vilayetinin 1935 yılı toplam nüfusu 385.387 kişidir. Nüfusun %50,8'ini kadınlar, %49,2'sini erkekler oluşturmaktadır. Yerleşim yapısı büyük ölçüde kırsal nitelik taşımakta olup nüfusun 339.578'i nahiye ve köylerde, 45.809'u ise şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Bu durum, vilayette kentleşme düzeyinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Kazalar arasında en yüksek nüfusun Merkez kazasında, en düşük nüfusun ise Çat kazasında olduğu tespit edilmiştir. Vilayetin nüfus yoğunluğu km² başına 13 kişi olup, geniş yüzölçümüne rağmen seyrek yerleşme yapısına işaret etmektedir. Netice itibarıyla Erzurum, 1935 yılında tarımsal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu, kırsal nüfusun baskın bulunduğu ve kentleşmenin sınırlı kaldığı bir vilayetti. Çalışma, Erzurum vilayetinin ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin demografik yapısının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, 1935 Nüfus Sayımı, kırsal nüfus, Doğu Anadolu Bölgesi

Abstract

This study aims to examine the population characteristics of Erzurum Province on the basis of the 1935 General Population Census data. In the study, the demographic structure of Erzurum during the Early Republican Period was evaluated in terms of total population, gender distribution, urban-rural settlement pattern, population differences according to districts, and population density. In the study, the descriptive method was adopted, and the official statistical data of the period were examined through the document analysis technique. According to the findings, the total population of Erzurum Province in 1935 was 385,387. Women constituted 50.8% of the population, while men constituted 49.2%. The settlement structure was largely rural in character, and 339,578 of the population lived in sub-districts and villages, whereas 45,809 lived in city centers. This situation indicates that the level of urbanization in the province was limited. Among the districts, it was determined that the highest population was in the Central District, while the lowest population was in the district of Çat. The population density of the province was 13 people per km², indicating a sparse settlement structure despite its large surface area. Consequently, Erzurum was a province in 1935 where agricultural activities were predominant, the rural population was dominant, and urbanization remained limited. This study will contribute to the understanding of the demographic structure of Erzurum Province and the Eastern Anatolia Region.

Keywords: Erzurum, 1935 Population Census, rural population, Eastern Anatolia Region

Geliş Tarihi/Received 01.05.2026
Revizyon Talebi/Revision Request 13.05.2026
Kabul Tarihi/Accepted 03.06.2026
Yayın Tarihi/Publication Date 23.06.2026

Sorumlu Yazar/Corresponding author: Taner AYDIN

E-mail: igdircalismalari@gmail.com

Atf: Aydın, T., & Bulut, S. (2026). 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Erzurum Vilayetinin Nüfus Özellikleri. *Dünya Coğrafyası ve Kalkınma Perspektifi Dergisi*, (9), 64-83.

Cite this article: Aydın, T., & Bulut, S. (2026). Population Characteristics of Erzurum Province According to the 1935 General Population Census. *Journal of World Geography and Development Perspectives*, (9), 64-83.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Nüfus, bir toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal yapısını şekillendiren temel unsurlardan birisidir. Devletlerin ekonomik kalkınma stratejileri, askerî organizasyonları, eğitim ve sağlık politikaları ile altyapı yatırımları büyük ölçüde nüfusun büyüklüğü, dağılımı ve demografik özellikleriyle ilişkilidir. Bu nedenle nüfusun nicel ve nitel özelliklerinin belirlenmesi tarih boyunca devlet yönetimleri açısından önemli bir konu olmuştur (Tümetekin ve Özgüç, 2012).

Modern devletlerin nüfusu düzenli biçimde kayıt altına almaları ve sistemli nüfus sayımları gerçekleştirmeleri, idari planlama ve kamu politikalarının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim nüfus sayımları yalnızca nüfusun büyüklüğünü belirlemekle kalmayıp aynı zamanda toplumun sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin önemli veriler sağlamaktadır (Bozkoyun, 2022; Haupt ve Kane, 2011; Uyanık, 2017). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleştirilen nüfus sayımları da bu kapsamda devletin idari, askerî ve ekonomik politikalarının planlanmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Kasarcı, 1996; Kayacan, 2022; Oktay, 2014; Özgür, 2011; Sarı, 2012; Sertel, 2015; Tuncer, 1976). Özellikle savaşlar ve göçler nedeniyle nüfusun önemli ölçüde azaldığı bir dönemde gerçekleştirilen sayımlar, ülkenin demografik yapısının yeniden değerlendirilmesine imkân tanımıştır.

Osmanlı Devleti’nde nüfus sayımları modern nüfus sayımlarından farklı olarak daha çok askerî ve mali amaçlara yönelik gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye’de nüfus sayımları daha sistemli ve kapsamlı bir yapıya kavuşmuş, demografik veriler ekonomik ve sosyal planlamanın önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Cumhuriyet yönetimi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında ciddi ölçüde azalan nüfusu artırmayı hedefleyen politikalar izlemiş ve bu doğrultuda nüfus artışını teşvik eden uygulamalar geliştirmiştir (Arı, 1992; Aydoğan ve Çoban, 2016; Köse ve Sertkaya Doğan, 2022; Oktay, 2014; Sarı, 2012).

Türkiye Cumhuriyeti’nde modern anlamda ilk genel nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiş, bunu 1935, 1940 ve sonraki yıllarda yapılan sayımlar takip etmiştir. Bu sayımlar nüfusun büyüklüğü, yaş yapısı, cinsiyet dağılımı, medeni hal ve meslek yapısı gibi demografik unsurları ortaya koyarak ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına ilişkin önemli veriler sağlamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi hakkında yapılan nüfus çalışmaları incelendiğinde, bunların çoğunlukla yakın dönem nüfus verilerine odaklandığı görülmektedir. Buna karşılık Erken Cumhuriyet Dönemi’nde bölgedeki vilayetlerin nüfus yapısını ayrıntılı biçimde inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Erzurum vilayetinin 1935 Genel

Nüfus Sayımı verilerine dayalı ayrıntılı bir nüfus analiz çalışmasının literatürde yer almaması, bu araştırmanın önemini artırmaktadır. Bu durum, yerel ölçekte tarihsel demografik yapının ortaya konulması açısından önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın temel amacı, 1935 Genel Nüfus Sayımı verileri doğrultusunda Erzurum vilayetinin nüfus özelliklerini analiz etmek ve söz konusu literatür boşluğunu doldurmaktır. Çalışma, zaman bakımından 1935 yılı ile sınırlandırılmış, mekânsal olarak Erzurum vilayetinin o dönemdeki idari sınırları esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler dönemin resmî istatistik kurumu tarafından yayımlanan 1935 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına dayandırılmıştır.

Çalışmada giriş bölümünün ardından araştırmanın yöntemi ve veri kaynakları açıklanmış, daha sonra çalışmada kullanılan temel kavramlar ele alınmıştır. Devamında araştırma sahasının coğrafi özellikleri tanıtılmış, bulgular bölümünde Erzurum vilayetinin nüfus özellikleri analiz edilmiş ve son bölümde elde edilen bulgular değerlendirilerek genel sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi ve Materyali

Bu çalışmada betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar, mevcut durumun ortaya konulması ve belirli bir olgunun özelliklerinin sistematik biçimde tanımlanması amacıyla kullanılan yöntemlerdir (Creswell, 2014). Çalışma aynı zamanda tarihi coğrafya araştırma modeli çerçevesinde yürütülmüş olup geçmişe ait demografik verilerin analiz edilmesi yoluyla belirli bir dönemin nüfus yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmalar, geçmişte belirli bir mekân gerçekleşmiş olay ve olguların belgeler ve arşiv kaynakları aracılığıyla incelenmesine dayanır (Neuman, 2014).

Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylara ilişkin yazılı kaynakların sistematik biçimde analiz edilmesini içeren bir nitel veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda çalışmada, döneme ait resmî istatistik yayınları incelenmiş ve söz konusu belgelerde yer alan demografik veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel veri kaynağını 1935 Genel Nüfus Sayımı sonuçları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de nüfus sayımlarını gerçekleştiren resmî kurum tarafından yayımlanan istatistik verileri temel alınmıştır. Sayım sonuçlarında yer alan vilayet ve kaza düzeyindeki nüfus verileri incelenmiş, erkek ve kadın nüfus dağılımları ile toplam nüfus büyüklükleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Nüfus sayımları, modern devletlerde nüfusun büyüklüğünü, dağılımını ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen temel veri toplama araçlarından biri olarak kabul edilmektedir (Haupt ve Kane,

2011). Bu nedenle söz konusu sayım verileri, tarihsel demografik analizler açısından güvenilir ve önemli bir veri kaynağı niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen sayısal veriler tablo ve grafikler hâline getirilerek sistematik bir biçimde düzenlenmiştir. Böylece Erzurum vilayetinin merkez ve kazaları arasındaki nüfus farklılıklarının daha açık biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır. Analiz sürecinde karşılaştırmalı değerlendirme yöntemi kullanılmış, kazalar arasındaki nüfus büyüklüğü, cinsiyet dağılımı ve nüfus yoğunluğu gibi demografik göstergeler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu yaklaşım, demografik yapıdaki bölgesel farklılıkların belirlenmesine katkı sağlamaktadır (Özgür, 2011).

Verilerin değerlendirilmesinde dönemin idari yapısı ve nüfus sayımının uygulama yöntemi dikkate alınmıştır. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen nüfus sayımları, idari sınırlar temel alınarak hazırlanmış olup vilayet, kaza ve yerleşim birimi düzeyinde ayrıntılı nüfus verileri sunmaktadır (Hangül, 2024; Sarc, 2012; Sertel, 2014; Sertel, 2016; Tunç, 2019). Bu çalışmada gerçekleştirilen analizler yalnızca 1935 yılı nüfus verileri ile sınırlandırılmıştır. Araştırma yalnızca resmî sayım verilerine dayandığından, elde edilen bulgular mevcut istatistik kayıtlarının doğruluğu ve kapsamı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte çalışma, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum vilayetinin demografik yapısının ortaya konulmasına katkı sağlayan tarihsel bir veri analizi niteliği taşımaktadır.

Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Coğrafi Özellikleri

Çalışma sahasını, 1935 Genel Nüfus Sayımı verileri çerçevesinde incelenen Erzurum vilayeti oluşturmaktadır. Çalışma alanı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars ve Yukarı Murat Van Bölümü'nde yer almakta olup, Anadolu'yu Kafkasya ve İran'a bağlayan stratejik yollar üzerinde bulunması nedeniyle askerî, ticari ve siyasi açıdan tarihsel süreç içerisinde önemli bir alan olmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla vilayet, kuzeyde Rize, Artvin ve Ardahan, batıda Bayburt ve Erzincan, doğuda Kars ve Ağrı, güneyde ise Bingöl ve Muş vilayetleri ile çevrelenmiştir.

Çalışmanın kapsadığı dönemde Erzurum vilayeti idari olarak Merkez, Çat, Hınıs, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Tortum ve Yusufeli kazalarından oluşmuştur. Erzurum vilayeti yeryüzü şekilleri açısından yüksek dağlık bir özellik göstermektedir. Vilayetin güney kesimlerinde Palandöken, kuzeyinde ise Kargapazarı dağları uzanır. Diğer önemli dağlar ise Dumlu, Güvercin ve Mescit dağlarıdır. Vilayetin önemli akarsuları; Karasu (Fırat), Çoruh ve Aras'tır. Bu akarsulardan Çoruh Karadeniz'e, Karasu (Fırat) Basra Körfezi'ne, Aras ise Hazar Denizi'ne dökülür. Erzurum'un en önemli ovaları Erzurum, Pasinler, Horasan ve Güzelova (Daphan)'dır. Erzurum genç tektonik hareketlere maruz bir

bölgede yer almasından dolayı deprem riskinin yüksek olduğu bir ildir. Benzer şekilde ilin jeotermal potansiyeli de yüksektir. Hasankale (Pasinler) Kaplıcaları, Ilıca kaplıcaları, Köprüköy, Horasan, Olur ve Çat ilçelerinde termal alt yapısı bulunmaktadır (Kopar, 2022).

İklim özellikleri bakımından Erzurum vilayetinde sert karasal iklim görülmektedir. İlin yaz ayları ortalama sıcaklığı 18.4 °C dir. Erzurum yaz ortalama sıcaklığı en düşük illerimizdendir. Ocak ayı ortalama sıcaklığı -7 °C ile yine en soğuk illerimizden biridir. Yıllık sıcaklık ortalaması 5 °C civarındadır. Güneşlenme süresi 1700 saatin üzerindedir. Bu yıllık ortalama, 71 günden fazla ve günlük 8 saate denk gelmektedir. Böylece Erzurum gelecekte potansiyel bir güneş enerjisi santrali olmaya adaydır. Erzurum'un yıllık yağış miktarı ortalama 480 mm' dir. En yağışlı dönem, ilkbahar sonu yaz başıdır. Bu yağışların çoğu konveksiyonel veya kırkikindi yağışları şeklinde görülür. En kurak mevsimi ise kıştır. Bununla beraber kar örtüsü yaklaşık 150 gün yerde kalır. Yağış rejimi düzensizdir. Bitki örtüsü de genellikle dağ çayırları ile iğne yapraklı ormanlardan oluşur. Orman ve fundalıklar yüz ölçümün %9' unu, çayır ve meralar ise %68'ini oluşturur. Ayrıca Erzurum'da 34 Familya ve 107 cinse ait 255 endemik bitki topluluğu bulunmaktadır. İlin kuzeyinde (Tortum, Uzundere, Oltu, İspir, Pazaryolu) yer şekillerinden dolayı mikro iklim alanları oluşmuştur (Kaya, 2022).

1935 Nüfus Sayımı

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu sayım 2 Haziran 1926 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve Resmî Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe giren 896 sayılı "İlk Genel Nüfus Sayımı Kanunu" çerçevesinde yapılmıştır. 1927 genel nüfus sayımında "Umumi Nüfus Tahriri" adı altında 63 vilâyet, 328 kaza ve 39.901 köy sayılmış ve ülke nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmişti. Bu nüfusun 7.084.391'i kadın, 6.563.879'u ise erkekti (Haykır, 2023; Köse, 2010).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ikinci nüfus sayımı 20 Ekim 1935 tarihinde yapılmış, sayım öncesinde sayım memuru tedariki, göçebe nüfusun sayımı, sayım tarihi, tecrübe sayımları, numarataj, sayım mntikalarının teşkili, sayım memurları, sayım memurlarının yetiştirilmesi ve propaganda gibi önemli başlıklarda hazırlıklar yapılmıştı (Erdem, 2016). Bu kapsamda nüfus sayımının en iyi şekilde yapılabilmesi için 123.045 sayım memuru görevlendirilmişti. Bu sayım memurlarından 53.003'ü şehirlerde, 70.042'si ise köylerde görev yapmıştı.

1935 yılı genel nüfus sayımı hazırlıkları çerçevesinde Isparta, Ahlat, Ünye, Pertek, Pınarbaşı, Marmaris, Mudanya gibi bazı yerlerde tecrübe sayımları da yapılmıştı. 21.031 km² alanda yapılan bu sayımlarda, yaklaşık 300 bin

kişi sayılmıştı (Çakmak, 2009, ss. 107-108). Bu sayım, mevcut nüfus esasına göre yapılmıştı. Sayım günü köylerde, şehirlerde şahsen hazır bulunan yerli nüfus ile beraber tesadüfen orada bulunan yabancılar da sayılmıştı (Tuğluoğlu, 2012).

1935 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye'nin toplam nüfusunu belirlemekle kalmamış aynı zamanda vilayetler, kazalar ve yerleşim birimleri düzeyinde nüfusun dağılımına ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmuştu (BİGD, 1935; Demir, 2024; Erdem, 2016; Mercan, 2024; Tuğluoğlu, 2012). Bu nedenle söz konusu sayım, Türkiye'nin bölgesel demografik özelliklerinin incelenmesi açısından önemli bir veri tabanı niteliği taşımaktadır.

1935 Genel Nüfus Sayımında 8 coğrafi mıntıka, 57 vilayet, 356 ilçe ve 34.876 köy nüfusu sayılmış bunun sonucunda Türkiye nüfusunun 16.158.018 olduğu tespit edilmişti. Yıllık nüfus artış hızının ise yaklaşık olarak binde 21 olduğu görülmüştü (Doğan, 2013, s. 298). Bu nüfusun 7.936.770'si erkek (%49,1), 8.221.248'i (%50,9) kadındı. Yine bu nüfusun 3.802.642'si şehirlerde, 12.355.376'sı ise köylerde yaşıyordu. Nüfusun vilayetlere dağılışı ise oldukça farklıydı. 57 il içerisinde en fazla nüfusa sahip il 883.599 nüfusu ile İstanbul, en az nüfusa il ise 95.809 nüfusu ile Burdur'du. Şehirlerde yaşayan nüfusun en fazla olduğu il, 758.488 kişi ile İstanbul, en az olduğu il ise 12.504 kişi ile Ağrı'ydı. Köy nüfusunun en fazla olduğu il 455.633 kişiyle Konya, en az olduğu il ise 75.634 kişi ile yine Burdur vilayeti idi (BİGD, 1935; BİGD, 1937c).

Türkiye 1935 yılında 762.736 km² yüz ölçüme sahipti. Ülkede km²'ye düşen insan sayısı ise 21 kişiydi. Yüzölçümü en fazla olan vilayet 48.990 km² ile Konya, en az olan vilayet ise 4.630 km² ile Trabzon'du. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu vilayet 159 kişi ile İstanbul, en az olduğu vilayet ise 4 kişi ile Van'dı. Erzurum'un yüzölçümü 28.970 km² idi. Km²'ye düşen insan sayısı 13 ile ülke ortalamasının altındaydı. Erzurum vilayetinin yüzölçümü açısından büyük olması bu duruma etki etmişti.

1935 genel nüfus sayımından önce Türkiye 8 coğrafi mıntıka ayrılmıştı. Bu mıntikalardan birisi de 10 vilayete sahip Şarki Anadolu Mıntıkası idi. Kars, Elâzığ, Gümüşhane, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan, Muş, Siirt, Ağrı ve Van vilayetlerinin bulunduğu Şarki Anadolu Mıntıkası genel olarak günümüzdeki Doğu Anadolu Bölgesi'ne karşılık geliyordu (Tablo 1).

Tablo 1.

1935 Genel Nüfus Sayımında Uygulanan 8 Coğrafi Mıntıka.

Karadeniz Sahili Mıntıkası	Trabzon, Ordu, Zonguldak, Giresun, Samsun, Sinop, Çoruh, Kastamonu, Bolu
Marmara ve Ege Denizleri Sahili Mıntıkası	İzmir, İstanbul (Asya), Kocaeli, Aydın, Balıkesir, Bursa, Manisa, Çanakkale (Asya), Muğla
Akdeniz Sahil Mıntıkası	İçel, Seyhan, Antalya
Türkiye Avrupası Mıntıkası	İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale
Garbi Anadolu Mıntıkası	Bilecik, Denizli, Kütahya, Afyon, Isparta, Burdur, Eskişehir
Merkezi Anadolu Mıntıkası	Tokat, Çorum, Amasya, Kayseri, Çankırı, Malatya, Yozgat, Ankara, Maraş, Konya, Niğde, Kırşehir, Sivas
Cenubu Şarki Anadolu Mıntıkası	Gaziantep, Mardin, Urfa
Şarki Anadolu Mıntıkası	Kars, Elâzığ, Gümüşhane, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan, Muş, Siirt, Ağrı, Van

Günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hakkâri, Van, Bitlis, Muş, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan, Erzurum, Erzincan, Bingöl, Tunceli, Elâzığ ve Malatya illeri yer almaktadır. Malatya 1935 sayımında Merkezi Anadolu Mıntıkası içerisinde yer almıştı. Hakkâri, Bitlis, Iğdır, Ardahan, Bingöl ve Tunceli ise bu dönemde idari açıdan kaza statüsündeydiler. Bu kazalardan Bitlis ve Bingöl, Muş vilayetine, Iğdır ve Ardahan, Kars vilayetine, Hakkâri, Van vilayetine, Tunceli ise Elâzığ vilayetine bağlıydı. Şarki Anadolu Mıntıkası genel olarak günümüz Doğu Anadolu Bölgesi ile iller açısından uyuşmaktaydı. 06-21 Haziran 1941 tarihinde Ankara'da yapılan Birinci Türk Coğrafya Kongresi sonucunda ülkemiz 7 coğrafi bölge ve 21 coğrafi bölüme ayrılmıştır. Şarki Anadolu Mıntıkasındaki Gümüşhane ili günümüzde Karadeniz Bölgesi'nde, Diyarbakır ve Siirt illeri ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır.

1935 nüfus sayımı sonucuna göre günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'nin toplam nüfusu 1.909.157 kişiydi. Bu nüfusun 280.210'u şehirlerde, 1.628.947'si ise nahiye ve köylerde yaşıyordu. Nüfusun %50,4'ü (962.449 kişi) erkek, %49,6'sı (946.708) ise kadındı (Tablo 2). Erkek nüfus şehirlerde daha fazlaydı. Örneğin şehirlerde yaşayan nüfusun yüzde 54,6'sı (153.113 kişi) erkek, yüzde 45,4'ü (127.097 kişi) ise kadındı. Nahiye ve köylerde ise erkek ve kadın nüfusu birbirine daha yakındı. Burada yaşayan nüfusun yüzde 49,7'si (809.336 kişi) erkek, yüzde 50,3'ü ise (819.611 kişi) kadındı. Bu vilayetlerden en fazla nüfusa sahip olanı Malatya (410.162 kişi) olup onu sırasıyla Erzurum (385.387 kişi), Kars (305.536 kişi), Elâzığ (256.189 kişi), Erzincan (157.344 kişi), Muş (143.899 kişi) ve Van (143.434 kişi) takip ediyordu. En az nüfusa sahip vilayet ise 107.206 kişi ile Ağrı'ydı.

Tablo 2.**1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Doğu Anadolu Nüfusu**

Vilayet	Şehir	Nahiye ve Köy	Toplam	Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu kişi/km ²
Kars	45233	260303	305536	17380	18
Erzincan	21735	135609	157344	13156	12
Erzurum	45809	339578	385387	28970	13
Muş	20912	122987	143899	16184	9
Malatya	71082	339080	410162	21265	19
Ağrı	12504	94702	107206	13320	8
Van	23419	120015	143434	35190	4
Elâzığ	39516	216673	256189	15176	17
Toplam	280210	1628947	1909157	160641	11
%	100	100	100	-	-

Verilen tabloya göre şehir nüfusunun en fazla olduğu vilayet 71.082 kişiyle yine Malatya olurken onu sırasıyla Erzurum (45.809 kişi), Kars (45.233 kişi), Elâzığ (39.516 kişi), Van (23.419 kişi), Erzincan (21.735 kişi) ve Muş (20.912 kişi) takip ediyordu. Kentsel nüfusun en az olduğu vilayet ise 12.504 kişiyle yine Ağrı olmuştur. Bu durum Ağrı'nın yeni bir vilayet olmasıyla ilgili olmalıydı. Nahiye ve köy nüfusu açısından bakıldığında ise en fazla nüfusa 339.578 kişiyle Erzurum sahipti. Bu vilayeti sırasıyla Malatya (339.080 kişi), Kars (260.303 kişi), Elâzığ (216.673 kişi), Erzincan (135.609 kişi), Muş (122.987 kişi) ve Van (120.015 kişi) vilayetleri izlemekteydi. Nahiye ve köy nüfusunun en az olduğu vilayet ise 94.702 kişiyle yine Ağrı'ydı. 1935 Genel Nüfus Sayımına göre Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam nüfus içerisinde bütün illerde köy ve nahiye nüfusu şehir nüfusuna göre daha fazlaydı. Kars, Muş, Ağrı, Van ve Elâzığ'da erkek nüfus, Erzincan, Erzurum ve Malatya illerinde ise kadın nüfus daha fazlaydı. Şehir nüfuslarında Malatya dışındaki tüm illerde erkek nüfus, kadın nüfusa göre daha fazlaydı. Nahiye ve köylerde ise Kars, Muş, Ağrı ve Van illerinde erkek nüfus kadın nüfusundan daha fazlayken Erzincan, Erzurum, Malatya ve Elâzığ illerinde ise kadın nüfus daha fazlaydı.

Yüzölçümü açısından mıntıkada Van (35.190 km²) en geniş yeri kaplarken onu sırasıyla Erzurum (28.970 km²), Malatya (21.265 km²), Kars (17.380 km²), Muş (16.184 km²), Elâzığ (15.176 km²) ve Ağrı (13.320 km²) vilayetleri takip ediyordu. En küçük yüz ölçüme sahip vilayet ise 13.156 km² ile Erzincan'dı.

Nüfus yoğunluğu açısından ise en yoğun yer 19 kişi/km² ile Malatya olurken onu sırasıyla; 18 kişi/km² ile Kars, 17 kişi/km² kişi ile Elâzığ, 13 kişi/km² ile Erzurum, 12 kişi/km² ile Erzincan, 9 kişi/km² ile Muş ve 8 kişi/km² ile de Ağrı illeri izliyordu. Mıntıkada nüfusun en seyrek olduğu vilayet 4 kişi/km² ile Van'dı. Van ilinin nüfus yoğunluğu açısından son sırada yer almasının başlıca nedeni yüzölçümünün fazla olmasıydı (BİGD, 1935; BİGD, 1936; BİGD, 1937a; BİGD, 1937b; BİGD, 1937c; BİGD, 1937ç; BİGD, 1937d; BİGD, 1937e; BİGD, 1937f; BİGD, 1937g).

Bulgular**1935 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Erzurum**

1927 genel nüfus sayımında Erzurum vilayetinin nüfusu 270.426 olarak tespit edilmişti. Buna göre Erzurum nüfusu, Türkiye nüfusunun %1,98'ini oluştuyordu. Nüfusun %88'i (238.969 kişi) köylerde, %12'si (31.457 kişi) ise kentlerde yaşıyordu. Kentlerde yaşayan nüfusun çoğunluğunu (%53) erkekler oluştuyordu (Haykır, 2023:373). 1927 Genel Nüfus Sayımına göre en fazla nüfusa sahip kaza, 92.538 kişi ile Merkez'di. Merkez kazasını nüfus büyüklüğü bakımından sırasıyla Pasinler (48.839 kişi), Oltu (47.474 kişi), İspir (42.190 kişi), Tortum (42.044 kişi), Tercan (34.309 kişi), Hınıs (31.042 kişi) ve Yusufeli (30.908 kişi) kazaları takip ediyordu. Çat kazası ise 16.043 kişi ile vilayetin en az nüfusa sahip kazasıydı (Gök ve Kayserili, 2011). 1935 Genel Nüfus Sayımında Erzurum vilayetinin 9 kazası bulunuyordu (Tablo 3). Bu kazalar; Merkez, Çat, Hınıs, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Tortum ve Yusufeli'ydi.

Tablo 3.**1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Erzurum Vilayeti**

Kazalar	Şehir		Nahiye ve Köy		Toplam	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Merkez	17343	15761	29234	30200	46577	45961
Çat	179	147	7764	7953	7943	8100
Hınıs	887	921	14946	14288	15833	15209
İspir	768	743	19044	21635	19812	22378
Oltu	958	916	22927	22673	23885	23589
Pasinler	1942	1946	22655	22296	24597	24242
Tercan	617	639	16138	16915	16755	17554
Tortum	746	717	19676	20905	20422	21622
Yusufeli	275	304	13368	16961	13643	17265
Toplam	23715	22094	165752	173826	189467	195920
%	51.7	48.3	48.8	51.2	49.2	50.8

Kaynak: BİGD (1937c)

Sayım sonucuna göre Erzurum vilayetinin toplam nüfusu 385.387 kişi olarak belirlenmişti. Vilayet nüfusu 1927 yılından 1935'e kadar 114.961 kişi artmıştı. Vilayet nüfusu, ülke nüfusunun %2,38'ini oluşturmuştu. Nüfusun %49,2'si (189.467 kişi) erkek, %50,8'i ise (195.920 kişi) ise kadındı. Kadın nüfusu erkek nüfusundan daha fazlaydı. 1927 yılına göre 1935'de oransal olarak az da olsa erkek nüfus oranı artarken kadın nüfus oranı azalmıştı. Nüfusun yerleşim alanı bakımından dağılımına bakıldığında ise çoğunluğun nahiye ve köylerde yaşadığı görülmüyordu. Nahiye ve köylerde yaşayan nüfus 339.578 kişi iken şehirlerde yaşayan nüfus, 45.809 kişiydi. Şehir nüfusu sadece beş bin civarında artış göstermişken kırsal nüfustaki artış yüz binden fazla olmuştu. Erzurum ilinin kır-şehir nüfus değişim sürecinde uzun yıllar çok fazla bir değişiklik olmamıştı. Çünkü şehirleşmeyi teşvik eden sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerinde önemli gelişmeler olmadığı gibi, kırsal kesimden nüfusu itici faktörler olan makineleşme, ulaşım, iletişim vb. faktörlerde de uzun süre gelişme

yaşanmamıştı (Gök ve Kayserili, 2011).

Nahiye ve köylerde yaşayan kadın nüfusu erkek nüfusundan fazla iken şehirlerde ise erkek nüfusu kadın nüfusundan fazlaydı. Nahiye ve köylerde kadın nüfusu 173.826 (%51,2) olarak tespit edilirken erkek nüfusu ise 165.752 (%48,8) olarak belirlenmişti. Şehirlerde erkek nüfus oranı (%51,7) kadın nüfus oranından (%48,3) daha fazlaydı. 1935 nüfus sayımında kazaların cinsiyet yapısına bakıldığında erkek nüfusun en fazla Merkez kazasında (46.577 kişi) en az ise Çat kazasında (7.943 kişi) olduğu görülmüştü. Kadın nüfus ise en fazla Merkez kazasında (45.961 kişi) en az ise Çat kazasında (8.100 kişi) yer alıyordu. Erzurum vilayetinde Merkez, Hınıs, Oltu ve Pasinlerde erkek nüfus kadın nüfusa göre çoğunlukta idi. Çat, İspir, Tercan, Tortum ve Yusufeli'nde ise kadın nüfus erkek nüfusundan daha fazlaydı.

1935 yılı nüfus sayımına göre Erzurum vilayetinin yüz ölçümü 28.970 km²'di (Tablo 4). Kazalardan en fazla yüz ölçüme sahip yer 5.055 km² ile Hınıs'tı. Onu sırasıyla; Pasinler (4.545 km²), Merkez (4.015 km²), Tortum (3.170 km²), Tercan (3.165 km²), İspir (2.810 km²), Yusufeli (2.640 km²) ve Oltu (2.460 km²) kazaları takip ediyordu. Nüfus miktarında olduğu gibi yüzölçümünde de en küçük kaza 1.110 km² ile Çat'tı. Erzurum vilayetinin nüfus yoğunluğu 13 kişi/km² idi. Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu kaza 23 kişi/km² ile Merkez'di. Merkez kazayı sırasıyla Oltu (19 kişi/km²), İspir (15 kişi/km²), Çat (14 kişi/km²), Tortum (13 kişi/km²), Yusufeli (12 kişi/km²) Pasinler (11 kişi/km²) ve Tercan (11 kişi/km²) kazaları izliyordu. Vilayette nüfus yoğunluğunun en az olduğu kaza 6 kişi/km² ile Hınıs'tı. Buna göre Merkez, Oltu, İspir, Çat ve Tortum kazaları nüfus yoğunluğu açısından vilayet ortalamasının üzerindeyken Pasinler, Tercan, Yusufeli ve Hınıs kazaları vilayet ortalamasının altındaydı.

Tablo 4.

1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Erzurum Vilayeti

Kazalar	Yüzölçümü Km ²	Nüfus Yoğunluğu kişi/km ²
Merkez	4015	23
Çat	1110	14
Hınıs	5055	6
İspir	2810	15
Oltu	2460	19
Pasinler	4545	11
Tercan	3165	11
Tortum	3170	13
Yusufeli	2.640	12
Toplam	28970	13

Kaynak: BİGD (1937c)

Nüfusun Kazalara Göre Dağılışı

Erzurum Merkez Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 Genel Nüfus Sayımına göre Erzurum Vilayeti Merkez Kazasının toplam nüfusu 92.538 kişi olup bunun

%50,3'ü (46.577 kişi) erkek, %49,7'si (45.961 kişi) ise kadındı (Tablo 5). Kazada cinsiyet, genel anlamda dengeli bir şekilde dağılım gösteriyordu. Bununla beraber kırsal ve kentsel alanlarda değişebiliyordu. Kazada nüfusun %35,8'i (33.104 kişi) kentsel, %64,2'si ise (59.434 kişi) nahiye ve köylerde yaşıyordu. Buna göre kazanın nüfus yapısı büyük oranda kırsal karakter gösteriyordu. Kentsel alanlarda erkek nüfus daha fazlaydı. Bu durum başta Erzurum şehri olmak üzere kentsel alanların idarî, askerî ve ticari faaliyetlerin merkezi olmasından kaynaklanıyordu. Kazada kırsal alanlarda cinsiyet farkı azalırken bazı nahiyelerde kadın nüfusu erkek nüfustan daha fazla olabiliyordu.

Tablo 5.

Erzurum Merkez Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	17343	15761	33104	-	-
Merkez	4965	4908	9873	32	309
Aşkale	9825	10141	19966	45	444
Dumlu	3024	2994	6018	18	334
Ilıca	6781	7097	13878	41	338
Ovacık	4639	5060	9699	36	269
Toplam	46577	45961	92538	172	346

Kaynak: BİGD (1937c)

Kazada merkez dahil olmak üzere 5 nahiye bulunuyordu. Bunlar Merkez, Aşkale, Dumlu, Ilıca ve Ovacık nahiyeleriydi. Nahiyelerin günümüzdeki idari yapıları değişmiştir. Aşkale ve Ilıca nahiyeleri günümüzde Erzurum ilinin ilçeleri iken, Dumlu nahiyesi Erzurum'un metropol ilçelerinden Yakutiye'nin, Ovacık nahiyesi ise Aşkale ilçesinin bir mahallesi olmuştur.

1935 Genel Nüfus Sayımına göre nahiyeler arasında nüfus büyük ölçüde değişiyordu. En fazla nüfusa sahip nahiye 19.966 kişiyle Aşkale'ydi. Aşkale bu nüfusuyla vilayet nüfusunun %21,6'sına sahipti. Onu 13.878 kişi ve %15 oranla Ilıca izliyordu. Merkez Nahiyesinin nüfusu 9.873 kişi olup toplam kaza nüfusunun %10,7'sini oluşturuyordu. Onu 9.699 kişi ve %10,5 oranla Ovacık nahiyesi izliyordu. Kazada en az nüfusa sahip nahiye, Dumlu olup 6.018 nüfusa sahipti. Bu nüfusuyla nahiye toplam kaza nüfusunun %6,5 ini barındırıyordu.

Kazada toplam 172 köy bulunuyordu. Bunun 45'i Aşkale, 41'i Ilıca, 36'sı Ovacık, 32'si ise Merkez nahiyelerinde bulunuyordu. Kazada en az köye sahip nahiye 16 köyle Dumlu idi. Köy başına düşen ortalama nüfus ise kaza genelinde 346 kişiydi. Buna göre Aşkale'de ortalama köy nüfusu 444 kişi ile en yüksek seviyeye ulaşırken, Ilıca (338 kişi), Dumlu (334 kişi) ve Merkez Nahiyesinde (309 kişi) orta düzeyde, Ovacık'ta ise 269 kişi ile en düşük seviyede seyreliyordu. Nahiyelerde nüfusun cinsiyete bağlı nüfus yapısı değişebilmekteydi. Örneğin kazanın Merkez ve Dumlu nahiyelerinde erkek nüfus, Aşkale, Ilıca ve Ovacık nahiyelerinde ise kadın nüfus daha fazlaydı.

Erzurum Merkez kazasında toplam 172 köy

bulunuyordu. En fazla köye sahip nahiye 45 köy ile Aşkale'ydi. Onu sırasıyla Ilıca (41 köy), Ovacık (36 köy) ve Merkez (32 köy) nahiyeleri izliyordu. Kazada en az köyün bulunduğu nahiye 18 köy ile Dumlu idi. Kazada nahiyelerin nüfus miktarları ve köy sayıları birbirine yakın değerler gösteriyordu. Merkez kazasında köy başına düşen ortalama nüfus 346 kişi iken köy başına düşen ortalama nüfusun en fazla olduğu nahiye 444 kişiyle Aşkale, en az olduğu nahiye ise 269 kişiyle Ovacık'tı.

Çat Kazasının Nüfus Özellikleri

Çat kazası günümüzde Erzurum ilinin bir ilçesi durumundadır. 1935 Genel Nüfus Sayımına göre kazada toplam 16.043 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun %49,5'i (7.943 kişi) erkek, %50,5'i ise (8.100 kişi) kadındı. Buna göre kazada genel olarak nüfusun cinsiyet yapısı dengeli bir dağılım gösteriyordu (Tablo 6).

Tablo 6.

Çat Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	179	147	326	-	-
Merkez	5671	5781	11452	32	358
Gökoğlan	2093	2172	4265	28	152
Toplam	7943	8100	16043	60	262

Kaynak: BİGD (1937c)

Kazanın idari merkezi olan Çat, şehirleşmiş bir yerleşim değildi. Bu nedenle burada yaşayan kişi sayısı sadece 326 kişiydi. Bu sayı toplam nüfusun yaklaşık %2'sine karşılık geliyordu. Kazanın birçok köyünde nüfus Çat'tan daha fazlaydı. Çat'ın nahiye ve köylerinde yaşayan kişi sayısı 15.717 olup bu nüfus toplam kaza nüfusunun %98'ini oluşturuyordu. Buna göre kaza nüfusunun tamamına yakını kırsal bir karakter gösteriyordu.

Kazanın idari merkezi ve şehri Çat'ta nüfusun %54,9'u (179 kişi) erkek %45,1'i (147 kişi) ise kadındı. Bu durum, küçük de olsa şehir yerleşmesinin idarî ya da hizmet fonksiyonları bakımından erkek nüfusu bir miktar daha fazla çekmesinden kaynaklanıyordu. Kazada en fazla nüfusa sahip nahiye 11.452 kişi ile Merkez Nahiyesiydi. Nahiye, toplam kaza nüfusunun yaklaşık olarak %71,4'üne sahipti. Burada nüfusun %49,5'i (5.671 kişi) erkek, %50,5'i ise (5.781 kişi) kadındı. 32 köyün bulunduğu Merkez Nahiyesinde köy başına düşen ortalama nüfus 358 kişiydi. Bu değer kaza genel ortalamasının oldukça üzerindeydi. Buna göre Merkez Nahiyesindeki bazı köyler diğer nahiye köylerine göre daha kalabalıktı.

Kazanın bir diğer önemli nahiyesi Gökoğlan'dı. Bu nahiye 4.265 nüfusuyla toplam kaza nüfusunun yaklaşık olarak %26,6'sını oluşturuyordu. Gökoğlan'da nüfusun %50,9'u (2.172 kişi) erkek %49,1'i ise (2.093 kişi) kadındı. Nahiye 28 köy vardı. Köy başına düşen ortalama nüfus ise 152 kişiydi. Buna göre nahiye ortalama köy nüfusu hem

Merkez Nahiyesinin (358 kişi) hem de toplam kaza ortalamasının (262 kişi) oldukça altındaydı. Bu durum Gökoğlan nahiyesindeki köylerin daha küçük olmasından kaynaklanıyordu.

Hınıs Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 yılı genel nüfus sayımına göre Hınıs kazasının toplam nüfusu 31.042 kişiydi. Bu nüfusun %51'i (15.833 kişi) erkek, %49'u ise (15.209 kişi) kadındı (Tablo 7). Kazada nüfus büyük ölçüde kırsal alanlarda toplanmıştı. Nitekim şehir merkezinde yaşayan nüfus 1.808 kişi ile toplam nüfusun sadece %5,8'ini oluştururken, 29.234 kişi (%94,2) ise nahiye ve köylerde yaşıyordu. Kazanın idari merkezi ve tek şehir yerleşmesi Hınıs'tı. Hınıs'ta nüfusun %49,1'i (877 kişi) erkek %50,9'u (921 kişi) ise kadındı. Şehirde olduğu gibi nahiyelerde de erkek nüfus kadın nüfusa göre daha fazlaydı. Nüfus nahiyeler arasında eşit dağılım göstermiyordu. En kalabalık nahiye 8.645 kişi ile Merkez Nahiyesi olup toplam nüfusun yaklaşık %27,8'ine karşılık geliyordu. Bu nahiye nüfus büyüklüğüne ve oranına göre sırasıyla; Karaçoban (5.704 kişi, %18,4), Taşkesen (4.708 kişi, %15,2), Halil Çavuş (4.014 kişi, %12,9), Göksu (3.098 kişi, %10,0) ve Söylemez (3.065 kişi, %9,9) nahiyeleri izliyordu.

Tablo 7.

Hınıs Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	887	921	1808	-	-
Merkez	4369	4276	8645	55	157
Göksu	1572	1526	3098	23	135
Halil Çavuş	2047	1967	4014	31	129
Karaçoban	2910	2794	5704	26	219
Söylemez	1640	1425	3065	26	118
Taşkesen	2408	2300	4708	30	157
Toplam	15833	15209	31042	191	153

Kaynak: BİGD (1937c)

Köy sayıları bakımından da benzer bir dağılım söz konusuydu. Toplam 191 köyün en büyük kısmı 55 köy (%28,8) ile Merkez Nahiyesinde bulunuyor, bunu Halil Çavuş (31 köy, %16,2), Taşkesen (30 köy, %15,7), Karaçoban (26 köy, %13,6) ve Söylemez (26 köy, %13,6) nahiyeleri izliyordu. En az köy sayısına sahip nahiye ise 23 köy ve %12 oran ile Göksu idi. Köy başına düşen ortalama nüfus kaza genelinde 153 kişiydi. Bu değer Karaçoban'da 219 kişi ile en yüksek seviyeye ulaşırken, Söylemez'de 118 kişi ile en düşük seviyede kalmaktaydı. Köy ortalama nüfus sayıları Merkez Nahiyesi ve Taşkesen'de 157, Göksu'da 135 ve Halil Çavuş'ta ise 129 kişiydi. Buna göre Karaçoban, köylerin daha kalabalık, Söylemez ise daha küçük olduğu nahiyelerdi.

İspir Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 yılı genel nüfus sayımına göre İspir kazası 42.190 nüfusa sahipti. Kazada nüfusun %47'si (19.812 kişi) erkek,

%53'ü ise (22.378 kişi) kadındı (Tablo 8). İspir'de nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşıyordu. Nitekim şehirlerde yaşayan nüfus yalnızca 1.511 kişi olup bu da toplam nüfusun %3,6'sına karşılık geliyordu. Kazanın idari merkezi ve tek şehir yerleşmesi olan İspir'de nüfusun %50,8'i (768 kişi) erkek, %49,2'si (743 kişi) ise kadındı. Bu durum, şehrin idarî ve hizmet sektörüne bağlı faaliyetlerine bağlı olarak şekillenmişti. Kırsal kesimde ise durum farklıydı ve tüm nahiyelede kadın nüfus, erkek nüfustan daha fazlaydı. Bu farklılaşma, kırsal alanlarda aile temelli üretim yapısı ile erkek nüfusun dönemsel göç ve hareketliliğinden kaynaklanmaktaydı. Kazada nüfus nahiyele arasında eşit bir dağılışı göstermiyordu. En kalabalık nahiye 14.161 kişi ile Merkez Nahiyesiydi ve bu nahiye toplam kaza nüfusunun yaklaşık %33,6'sına sahipti. Bu nahiyeyi 13.870 nüfusla Norgah izliyordu. Norgah Nahiyesinin toplam kaza nüfusuna oranı ise %32,9'du. Bu iki nahiye, kaza nüfusunun yaklaşık olarak %66,5'ini oluşturarak İspir kazasının demografik ağırlık merkezini teşkil ediyordu. Kazanın diğer iki nahiyesinden birisi olan Hunut 6.601 nüfusa sahipti. Bu sayı kaza nüfusunun %15,6'sına karşılık geliyordu. Kırık nahiyesi ise 6.047 kişi ve %14,3 oranla daha düşük nüfus değerlerine sahipti.

Tablo 8.

İspir Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	768	743	1511	-	-
Merkez	6662	7499	14161	50	283
Hunut	2896	3705	6601	18	367
Kırık	2915	3132	6047	26	233
Norgah	6571	7299	13870	46	302
Toplam	19812	22378	42190	140	291

Kaynak: BİGD (1937c)

Köy sayıları açısından da benzer bir dağılışı görülmüyordu. Toplam 140 köyün 50'si Merkez Nahiyesinde (%35,7), 46'sı da Norgah'ta (%32,9) bulunuyordu. Bu iki nahiye birlikte köylerin yaklaşık %68,6'sına sahipti. Diğer nahiyelelerden Kırık'a 26, Hunut'a ise 18 köy bağlıydı. Köy başına düşen ortalama nüfus sayısı yerleşme dokusunun niteliğini daha ayrıntılı biçimde ortaya koyuyordu. Kaza genelinde köy başına düşen ortalama nüfus 291 kişiydi. Bu sayı Hunut Nahiyesinde 367, Norgah'ta ise 302 kişiyle ortalamanın üzerinde bir değer gösteriyordu. Ortalama köy nüfusu sayısı 283 kişi olan Merkez ile 233 kişi olan Kırık nahiyelelerinde ise köy başına düşen ortalama nüfus sayısı kaza ortalamasının altında yer alıyordu.

Oltu Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre Oltu kazasının toplam nüfusu 47.474 kişi olup bunun %50,3'ünü (23.885 kişi) erkekler, %49,7'sini ise (23.589 kişi) kadınlar oluşturuyordu (Tablo 9). Kazada nüfusun büyük bir bölümü kırsal yerleşmelerde toplanmıştı. Nitekim şehir merkezinde

yaşayan nüfus, toplamın yalnızca %3,9'unu (1.874 kişi) oluşturuyorken, diğer %96,1'lik kesim ise (45.600 kişi) nahiye ve köylerde yaşıyordu.

Tablo 9.

Oltu Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	958	916	1874	-	-
Merkez	6328	6299	12627	41	308
Kosor	5000	5105	10105	31	326
Kömürlü	3274	3252	6526	36	181
Olur	5664	5338	11002	41	268
Pitkir	2661	2679	5.340	20	267
Toplam	23885	23589	47474	169	270

Kaynak: BİGD (1937c)

Kazanın idari merkezi olan Oltu'da 1874 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun %51,1'i (958 kişi) erkek, %48,9'u (916 kişi) ise kadındı. Nahiyelede ise durum farklıydı. Merkez Nahiyesi, Kömürlü ve Olur nahiyelelerinde erkek, Kosor ve Pitkir nahiyelelerinde ise kadın nüfus daha fazlaydı. Nüfusun nahiyele arasında dağılışı da oldukça farklıydı. En yüksek nüfusa ve nüfus oranına sahip nahiye %26,6 oran ve 12.627 kişiyle Merkez Nahiyesi olup, onu sırasıyla %23,2 oran ve 11.002 kişi ile Olur, %21,3 oran ve 10.105 kişi ile de Kosor nahiyeleleri takip ediyordu. Bu üç nahiye kaza nüfusunun yaklaşık %71,1'ine (33.734 kişi) sahipti. Buna karşılık %13,7 oran ve 6.526 kişi ile Kömürlü nahiyesi, %11,3 oran ve 5.340 kişi ile de Pitkir nahiyeleleri nispeten daha az nüfusa sahipti.

Kazada toplam 169 köyün yaklaşık yarısı Merkez ve Olur nahiyelelerinde yer alıyordu. Her iki nahiyenin de 41'er köyü vardı. Bunları 36 köy ile Kömürlü, 31 köy ile Kosor ve 20 köy ile Pitkir nahiyeleleri izliyordu. Kazada köy başına düşen ortalama nüfus miktarı 270 kişiydi. Nahiyele arasında en yüksek köy nüfusu ortalaması 326 kişi ile Kosor nahiyesinde görülmüyordu. Kosor'u 308 kişi ile Merkez Nahiyesi takip ediyordu. Olur (268 kişi), Pitkir (267 kişi) ve Kömürlü (181 kişi) nahiyesinde ise köy nüfusları ortalaması kaza ortalamasının altında yer alıyordu.

Pasinler Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 yılı genel nüfus sayımına göre Pasinler kazasının toplam nüfusu 48.839 kişiydi. Bu nüfusun ise %50,4'ü (24.597 kişi) erkek, %49,6'sı da (24.242 kişi) kadınlardan oluşuyordu (Tablo 10). Kazada nüfusun büyük kısmı nahiye ve köylerde toplanmıştı. Nitekim kazanın idari merkezini oluşturan Pasinler şehrinde yaşayan nüfus, toplam kaza nüfusunun sadece %8'ini (3.888 kişi) oluşturuyordu. Kaza nüfusunun %92'si ise (44.951 kişi) nahiye ve köylerde yaşıyordu. Şehirde nüfusun %49,9'unu (1.942 kişi) erkekler, %50,1'ini ise (1.946 kişi) kadınlar oluşturuyordu. Nahiyelede ise bu durum değişmekteydi. Aras ve Karayazı nahiyelelerinde erkek nüfus kadın nüfustan fazla iken,

Merkez Nahiyesi, Aşağı Pasin ve Çobandede nahiyelerinde kadın nüfus erkek nüfustan az da olsa fazlaydı.

Kazada nahiyeler arasında en fazla nüfus %32,5 (15.865 kişi) ile Merkez Nahiyesinde toplanmıştı. Onu sırasıyla %18,9 (9.209 kişi) ile Aras, %16,7 (8.164 kişi) ile Aşağı Pasin ve %14,1 (6.882 kişi) ile Çobandede nahiyeleri takip etmekteydi. En az nüfusa sahip nahiye %9,9 oran ve 4.831 kişiyle Karayazı idi.

Tablo 10.

Pasinler Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	1942	1946	3888	-	-
Merkez	7872	7993	15865	58	274
Aras	4783	4426	9209	32	188
Aşağı Pasin	4081	4083	8164	26	314
Çobandede	3439	3443	6882	22	313
Karayazı	2480	2351	4831	14	345
Toplam	24597	24242	48839	152	296

Kaynak: BİGD (1937c)

1935 yılı genel nüfus sayımına göre Pasinler kazasında 152 köy vardı. Bu köylerin 58'i Merkez Nahiyesinde yer alıyordu. Merkez Nahiyesini 32 köy ile Aras, 26 köy ile Aşağı Pasin, 22 köy ile Çobandede 14 köy ile de Karayazı nahiyeleri takip ediyordu. Köy başına düşen ortalama nüfus, kaza genelinde 296 kişiydi. Nahiyeler arasında en yüksek ortalama köy nüfusuna sahip yer 345 kişi ile Karayazı'ydı. Bu durum, Karayazı'nın toplam nüfus ve köy sayısı bakımından kaza içinde son sırada yer almasına rağmen, mevcut köylerinin görece daha kalabalık olduğunu gösteriyordu. Karayazı'yı 314 kişi ile Aşağı Pasin ve 313 kişi ile de Çobandede nahiyeleri izliyordu. Merkez Nahiyesinde köy başına ortalama nüfus 274 kişiydi. En düşük değer ise 188 kişi ile Aras nahiyesiydi.

Tercan Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 Genel Nüfus Sayımına göre Tercan kazasının toplam nüfusu 34.309 kişiydi. Bu nüfusun 16.755'i erkek, 17.554'ü ise kadındı (Tablo 11). Tercan kazasında şehir dışında Merkez, Gölveren, Karakulak ve Mans olmak üzere 4 nahiye bulunmaktaydı. Merkez Nahiyesi 15.630 kişilik nüfusuyla toplam kaza nüfusunun yaklaşık %45,6'sına sahipti. Merkez Nahiyesi aynı zamanda 67 köy ile köy sayısı bakımından da ilk sırada yer almaktaydı.

Tablo 11.

Tercan Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	617	639	1.256	-	-
Merkez	7499	8131	15630	67	233
Gölveren	2423	2442	4865	24	203
Karakulak	2319	2454	4773	16	198
Mans	3897	3888	7785	26	299
Toplam	16755	17554	34309	133	249

Kaynak: BİGD (1937c)

Nüfus büyüklüğü bakımından ikinci sırada Mans nahiyesi gelmekteydi. Mans'ın toplam nüfusu 7.785 kişi olup bu değer kaza toplam nüfusunun yaklaşık %22,7'sine karşılık gelmekteydi. Mans nahiyesinin 26 köyü vardı ve köy başına düşen ortalama nüfus 299 kişiydi. Bu sayı nahiyeler içinde en yüksek değerd. Dolayısıyla Mans nahiyesinde köy sayısı Merkez Nahiyesi'ne göre daha az ancak köy nüfusları daha kalabalıktı. Gölveren nahiyesi 4.865 kişilik nüfusuyla toplam nüfusun yaklaşık %14,2'sini oluşturuyordu. 24 köye sahip olan nahiye köy başına düşen ortalama nüfus 203 kişiydi. Buna göre Gölveren nahiyesinde köyler Mans ve Merkez Nahiyesi'ne göre daha az nüfusa sahipti. Karakulak nahiyesi ise 4.773 kişiyle kaza nüfusunun yaklaşık olarak %13,9'una sahipti. Nahiye 16 köyden oluşmaktaydı ve köy başına düşen ortalama nüfus miktarı 198 kişiydi.

Kazanın idari merkezi Tercan Şehriydi. Şehirde 1.256 kişi yaşamaktaydı. Bu sayı toplam nüfusun yalnızca %3,7'sine karşılık geliyordu. Kazanın geriye kalan %96,3 nüfusu ise kırsal kesimde yaşamaktaydı. Şehirde kadın nüfus 639, erkek nüfus ise 617 kişiydi. Merkez, Gölveren ve Karakulak nahiyelerinde kadın nüfus erkek nüfustan fazlayken Mans nahiyesinde erkek nüfus kadın nüfusundan az da olsa fazlaydı Şehirde yaşayan nüfus 1.256 kişiydi.

Tortum Kazasının Nüfus Özellikleri

1935 Genel Nüfus Sayımına göre Tortum kazasının toplam nüfusu 42.044 kişi olup, bu nüfusun 20.422'si erkek, 21.622'si kadındı (Tablo 12). Kazada nüfusun büyük bir bölümü nahiye ve köylerde yaşıyordu. Şehir nüfusu 1.463 kişiydi ve kaza nüfusunun sadece %3,5'ine karşılık geliyordu. Bu nüfusun ise 746'sı erkek, 717'si ise kadındı. Nahiyeler arasında en kalabalık olanı 12.634 kişi ile Narman'dı. Bu nüfus, toplam kaza nüfusunun yaklaşık %30'una karşılık geliyordu. Narman'ı 11.264 kişi (%26,8) ile Kisha ve 9.855 kişi (%23,4) ile de Merkez nahiyesi izliyordu. Azort nahiyesi ise 6.828 kişilik nüfusuyla (%16,2) en düşük nüfusa sahip nahiye idi. Kazanın tüm nahiyelerinde kadın nüfus, erkek nüfustan daha fazlaydı.

Tablo 12.

Tortum Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	746	717	1463	-	-
Merkez	4796	5059	9855	34	290
Azort	3288	3540	6828	14	487
Kisha	5401	5863	11264	15	751
Norman	6191	6443	12634	37	341
Toplam	20422	21622	42044	100	406

Kaynak: BİGD (1937c)

Tortum kazasında toplam 100 köy bulunuyordu. En fazla köye sahip nahiye 37 ile Narman'dı. Onu 34 köy ile Merkez nahiyesi takip ediyordu. En az köye sahip nahiyelerden Azort'ta 14, Kisha'da ise 15 köy bulunuyordu.

Kazada köy başına düşen ortalama nüfus miktarı 406 kişiydi. Bu sayı nahiyeler arasında önemli ölçüde değişiyordu. En yüksek ortalama 751 kişi ile Kisha nahiyesinde olup, bu durum Kisha'da köylerin daha kalabalık ve toplu yerleşmelerden oluştuğunu gösteriyordu. Azort nahiyesi ise köy başına düşen 487 kişilik ortalama nüfus miktarı ile ikinci sırada yer alıyordu. Diğer nahiyelerden Narman'da bu sayı 341 kişiydi. En düşük ortalama köy nüfusu ise 290 kişi ile Merkez nahiyesinde görülüyordu.

Yusufeli Kazasının Nüfus Özellikleri

Yusufeli kazası, Çat kazasından sonra vilayette en az nüfusa sahip ikinci kazaydı (Tablo 13). Kazada 1935 yılı genel nüfus sayımına göre 30.908 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun %44,1'i erkek (13.643 kişi), %55,9'u ise kadındı (17.265 kişi). Kazada nüfusun çok büyük bir bölümü Merkez Nahiyesinde toplanmıştı. Bu nahiyenin toplam nüfusu 25.157 kişiydi ve bu nüfus, kaza toplam nüfusunun yaklaşık %81,4'üne karşılık geliyordu.

Tablo 13.

Yusufeli Kazasının Nüfus Özellikleri

Nahiyeler	Erkek	Kadın	Toplam	Köy Sayısı	Ortalama Köy Nüfusu
Şehir	275	304	579	-	-
Merkez	10898	14259	25157	45	559
Erkinis	2470	2702	5172	10	517
Toplam	13643	17265	30908	55	551

Kaynak: BİGD (1937c)

Nahiyede nüfusun %56,7'si (14.259 kişi) kadın, %43,3'ü (10.898 kişi) ise erkekti. Merkez Nahiyesi yalnızca nüfus bakımından değil, köy sayısı açısından da öne çıkmaktaydı. Toplam 45 köy ile kazadaki köylerin %81,8'i bu nahie sınırları içinde yer alıyordu. Merkez aynı zamanda 559 kişiyle köy başına düşen ortalama nüfusun da en fazla olduğu nahiyeydi. Kazanın bir diğer Nahiyesi Erkinis'ti. Bu nahie 5.172 kişilik nüfusuyla toplam kaza nüfusunun yaklaşık %16,7'sine sahipti. Nahie nüfusunun %52,2'si (2702 kişi) kadın, %47,8'i (2470 kişi) ise erkekti. Erkinis, 10 köy ile toplam köylerin %18,2'sine sahipti. Köy başına düşen ortalama nüfus ise 517 kişiydi. Bu değer hem kaza ortalamasının (551 kişi) hem de Merkez Nahiyesi ortalamasının (559) altındaydı.

Yusufeli kazasının idari merkezi aynı adı taşıyan yerleşmeydi. Bu yerleşmede yaşayan kişi sayısı 579 kişi olup bu sayı toplam kaza nüfusunun yalnızca %1,9'unu oluşturuyordu. Şehir nüfusunda erkek nüfus 275, kadın nüfus ise 304 kişiydi. Yusufeli şehrinde de kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olması kazada genel anlamda dışarıya bir göçün olduğunu gösteriyordu.

Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Nüfusun yaş yapısı, demografik süreçlerin anlaşılması,

demografik geçişin analiz edilmesi ve ekonomik-sosyal politikaların şekillendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Bakar vd., 2017; Bongaarts, 2009; Ergöçmen, 2012; Wilson, 2016). Yaş gruplarına göre dağılım, bir toplumun demografik yapısını ve gelişmişlik düzeyini ortaya koyan temel göstergelerden biri olup, doğurganlık ve ölüm oranlarının tarihsel seyrini yansıtarak nüfus dinamiklerinin değerlendirilmesine imkân sağlar (Bongaarts, 2009). Aynı zamanda bu dağılım, bağımlılık oranlarının hesaplanmasına olanak tanıyarak çalışan nüfus üzerindeki ekonomik yükün belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu çerçevede genç nüfusun ağırlıkta olduğu toplumlarda eğitim ve temel hizmetlere olan talep artarken, yaşlı nüfusun arttığı yapılarda sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının ön plana çıktığı görülmektedir (Bakar vd., 2017; Wilson, 2016).

1935 yılı genel nüfus sayımına göre Erzurum nüfusu, yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının birlikte görüldüğü, yaşam beklentisinin düşük olduğu ve genç bağımlılık oranının yüksek seyrettiği erken aşama demografik yapılarının tipik bir örneğini oluşturuyordu. Bu bağlamda Erzurum söz konusu dönemde Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin başlangıç evrelerini yansıtan karakteristik bir nüfus yapısına sahipti. 1935 yılında Erzurum nüfusunda en küçük yaş grubu olan 0-4 yaş aralığının toplam nüfus içindeki payı %20 olup yüksek bir orana sahipti. Bu grubu %16,1 ile 5-9 yaş ve %10,2 ile 10-14 yaş grupları izliyordu. Buna göre yalnızca 0-14 yaş aralığındaki nüfus toplam nüfusun yaklaşık %46,3'ünü oluşturuyordu. Bu durum Erzurum'da doğurganlığın son derece yüksek olduğunu gösteriyordu (Tablo 14).

Nüfusun 15-19 yaş aralığı %6,1, 20-24 yaş aralığı ise %6,6 orana sahipti. Bu yaş gruplarında çocukluk dönemine kıyasla belirgin bir düşüş söz konusuydu. Aynı eğilim 25-34 yaş grubunda da devam etmekte, 25-29 yaş %6,7, 30-34 yaş ise %6,2 oran göstermekteydi. Erzurum nüfusunda özellikle belirtilen yaş gruplarında görülen düşüş, yüksek ölüm oranları, yetersiz sağlık koşulları ve aynı zamanda savaşların doğrudan ve dolaylı etkileriyle ilgiliydi. Nitekim Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi uzun süre devam eden savaşlar, askerlik çağındaki erkek nüfusta önemli kayıplara yol açmış, bu yaş gruplarında belirgin boşluklar oluşturmuştu. Ayrıca savaşların neden olduğu salgın hastalıklar, kıtlık, zorunlu göçler ve evliliklerin ertelenmesi gibi dolaylı etkiler, ölüm oranlarının artmasına neden olurken doğumları azaltarak sonraki yıllarda genç ve genç-yetişkin nüfus oranlarının düşmesine sebebiyet vermişti. Bu durum demografik literatürde, savaş sonrası toplumlarda yaş piramitlerinde görülen tipik bir "kuşak daralması" olarak ifade edilmektedir (Defo, 2014; Keown, 2009).

35-54 yaş aralığında düşüş, daha belirgindi. 35-39 yaş

grubunun toplam nüfusa oranı %5,1, 40–44 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %5,3, 45–49 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %3,5, 50–54 yaş grubunun toplam nüfusa oranı ise %4,2 düzeyindeydi. Bu yaş gruplarında nüfusun kademeli olarak azalması, yaşam süresinin kısaldığını ve orta yaşlara ulaşabilen nüfusun nispeten azaldığını gösteriyordu. Özellikle 45 yaş sonrası keskin düşüşler, erken ölümlerin yaygınlığına işaret etmekteydi.

Tablo 14.

Erzurum Vilayetinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (1935)

Yaş Grupları	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-4	40654	21.46	36511	18.64	77165	20.03
5-9	31484	16.62	30600	15.62	62084	16.11
10-14	20882	11.03	18203	9.30	39085	10.15
15-19	12461	6.58	11070	5.66	23531	6.11
20-24	13519	7.14	11686	5.97	25205	6.55
25-29	11080	5.85	14785	7.55	25865	6.72
30-34	9702	5.13	13976	7.14	23678	6.15
35-39	9156	4.84	10447	5.34	19603	5.09
40-44	8396	4.44	12053	6.16	20449	5.31
45-49	6483	3.42	6994	3.57	13477	3.49
50-54	6516	3.44	9698	4.95	16214	4.20
55-59	4133	2.19	3362	1.72	7495	1.94
60-64	5662	2.98	7712	3.93	13374	3.47
65-69	2814	1.48	1939	0.98	4753	1.23
70-74	3252	1.71	3615	1.84	6867	1.78
75-79	940	0.49	699	0.35	1639	0.42
80-84	1236	0.65	1410	0.71	2646	0.68
85-89	206	0.10	185	0.09	391	0.10
90-94	357	0.18	506	0.25	863	0.22
95+	214	0.11	239	0.12	453	0.11
Meçhul	320	0.16	230	0.11	550	0.14
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BIGD (1937c)

55 yaş ve üzeri gruplarda nüfus oranı oldukça düşüktü. 55–59 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %1,9, 60–64 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %3,5, 65–69 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %1,2, 70–74 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %1,78, 75–79 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %0,4, 80–84 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %0,7, 85–89 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %0,1, 90–94 yaş grubunun toplam nüfusa oranı %0,2 ve 95+ yaş grubunun toplam nüfusa oranı ise yalnızca %0,1'di. Toplamda 65 yaş ve üzeri nüfus yaklaşık olarak %4–5 civarındaydı. Bu son derece düşük oran, o dönemde ortalama yaşam süresinin kısa olduğunu ve ileri yaşlara ulaşabilen birey sayısının sınırlı olduğunu gösteriyordu (Bakar vd., 2017; Shorter, 1968).

Cinsiyet dağılımı açısından toplam nüfus içinde kadınların (195.920 kişi) erkeklerden (189.467 kişi) biraz daha fazla olduğu görülmüyordu. Özellikle ileri yaş gruplarında kadın oranının artması, erkeklerin daha yüksek ölüm riskiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyordu. Bununla birlikte erken yaş gruplarında erkek nüfus nispeten fazlaydı. 1935 yılı Erzurum nüfusu içerisinde yaş ilerledikçe erkek ve kadın nüfus arasındaki denge sistematik biçimde

değişmekteydi. En küçük yaş gruplarında (0–14) erkek nüfus kadın nüfustan fazla iken ilerleyen yaşlarda kadın nüfusu erkek nüfusu geçmekteydi. Erken dönemde erkek nüfusun kadın nüfustan daha fazla olması, doğumda erkek bebek oranının biyolojik olarak daha fazla olmasıyla uyumlu bir durumdu (Bongaarts, 2009).

Genç yaş gruplarında (15–34) cinsiyet dağılımı görece dengeli olmakla birlikte bazı yaş gruplarında kadın nüfus daha fazlaydı. Bu durum, literatürde erkeklerin özellikle genç yetişkinlik döneminde daha yüksek ölüm riskine sahip olmasıyla ilişkililiydi. Nitekim erkek ölümlerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu ve bu farkın özellikle erken yetişkinlik döneminde belirginleştiği birçok çalışmada ortaya konulmuştu (Espinosa vd., 2025; Kruger ve Nesse, 2004). Bu bağlamda Erzurum'da 25–34 yaş aralığında kadın nüfus oranının fazla oluşu, savaş, hastalık vb. nedenlerle erkek nüfustaki can kayıplarının bir sonucuydu.

Orta yaş gruplarında (35–54) kadın nüfus erkek nüfustan belirgin biçimde fazlaydı. Özellikle 40–44 yaş grubunda kadın nüfus oranının %6,2'ye karşılık erkeklerde %4,4 olması, erkeklerde ölüm oranlarının bu yaşlardan itibaren daha yüksek seyrettiğini gösteriyordu. Demografik araştırmalar, erkeklerin yaşam boyunca daha yüksek ölüm riskine maruz kaldığını ve bu farkın orta yaşlarda daha görünür hale geldiğini göstermektedir (Oksuzyan vd., 2014; Zarulli vd., 2021). Bu durum, biyolojik farklılıkların yanı sıra çalışma koşulları, yaşam tarzı ve sağlık risklerine daha fazla maruz kalma gibi etkenlerle ilişkilendirilmektedir (Kruger ve Nesse, 2004).

Vilayette ileri yaş gruplarında (55 yaş ve üzeri) kadın nüfus oranları daha da artmaktaydı. Örneğin 60–64 yaş grubunda kadın nüfus oranı %3,9 iken erkek nüfus oranı %2,9'du. Bu durum, kadınların erkeklere kıyasla daha uzun yaşam süresine sahip olmasıyla ilgiliydi. Bu durum literatürde evrensel bir demografik kural olarak kabul edilmektedir (di Lego vd., 2020; Lindahl-Jacobsen vd., 2013; Zarulli vd., 2021). Kadınların daha düşük ölüm oranlarına sahip olması ve yaşam beklentisinin daha yüksek olması, yaş ilerledikçe nüfus içindeki paylarının artmasının temel nedeniydi.

Nüfusun Engellilik Durumuna Göre Dağılımı

1935 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Erzurum vilayetinde nüfusun %98'i sağlam, %2'si ise çeşitli engel gruplarına dâhil bireylerden oluşuyordu. Sayımda engellilik durumları; körlük, çolaklık, topallık, sağırılık, kamburluk ve kötürümlük gibi daha çok fiziksel ve gözlemlenebilir sakatlık türleri şeklinde sınıflandırılmıştı. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde engelliliğin daha çok bedensel işlev kayıpları çerçevesinde ele alındığını gösteriyordu (Ekenci, 2014). Tablo 15'e göre vilayet genelinde toplam engelli nüfus 7.247 kişi olup, bu sayı toplam nüfusun

yaklaşık %1,88'ine karşılık geliyordu. Engel türlerine göre en geniş grubu %28,99 oranı ile bir ayağı total olanlar (2.101 kişi) oluşturmuyordu. Bunu sırasıyla %20,12 ile körler (1.458 kişi) ve %17,68 ile bir kolu çolak olanlar (1.281 kişi) izliyordu. Bu üç grup toplam engelli nüfusun büyük bir kısmını oluşturmuyordu ve bu durum o dönemde engelliliğin ağırlıklı olarak ortopedik ve duyuşsal nitelikte olduğunu gösteriyordu. Buna karşılık iki ayağı total olanlar (%8,01 oran ve 580 kişi), sağır-dilsizler (%6,41 oran ve 465 kişi), müteaddit engelliler (%4,87 oran ve 353 kişi) ve sair sakatlıklar (%4,77 oran ve 346 kişi) daha düşük oranlara sahipti. En az engellinin olduğu gruplar ise %3,79 oran ve 275 kişi ile kötürüm, %2,73 oran ve 198 kişi ile kambur, %2,63 oran ve 190 kişi ile de iki kolu çolak olanlar olarak belirlenmişti.

Tablo 15.

Erzurum Nüfusunun Sakatlık İtibariyle Ayrılışı (1935)

Sakatlık Türü	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Kör	730	16.01	728	27.12	1458	20.12
Bir kolu çolak	996	21.84	285	10.62	1281	17.68
İki kolu çolak	127	2.78	63	2.34	190	2.63
Bir ayağı total	1393	30.54	708	26.37	2101	28.99
İki ayağı total	357	7.82	223	8.31	580	8.01
Sağır-dilsiz	289	6.34	176	6.56	465	6.41
Kambur	102	2.23	96	3.57	198	2.73
Kötürüm	111	2.43	164	6.11	275	3.79
Müteaddit	222	4.86	131	4.87	353	4.87
Sair sakatlıklar	235	5.15	111	4.13	346	4.77
Toplam engelli Nüfus	4562	100	2685	100	7247	100
Sağlam	184905	-	193235	-	378140	-
Toplam Nüfus	189467	-	195920	-	385387	-

Kaynak. BİGD (1937c)

Cinsiyete göre engelli nüfusun %63'ünü erkekler (4.562 kişi), %37'sini ise kadınlar (2.685 kişi) oluşturmuyordu. Erkeklerde engellilik oranının daha yüksek olması özellikle ortopedik engel türlerinde belirginleşmekteydi. Örneğin bir kolu çolak olanların %21,8'i erkeklerden oluşurken bu oran kadınlarda %10,6 idi. Benzer şekilde bir ayağı total olanlarda erkek oranı %30,5, kadın oranı ise %26,4'tü. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde erkeklerin tarım, hayvancılık ve ağır iş gücü gerektiren faaliyetlerde daha yoğun yer almaları nedeniyle kaza ve yaralanmalara daha fazla maruz kalmalarıyla ilgiliydi (Akın, 2005). Bazı engel türlerinde kadın oranı daha yüksekti. Özellikle körlük kadınlarda %27,1 iken erkeklerde %16, kötürüm oranı ise kadınlarda %6,1 iken erkeklerde %2,4'tü. Bu farklılık, kadınların sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları güçlükler, beslenme yetersizlikleri ve doğumla ilişkili sağlık risklerinden kaynaklanıyordu (Tekin, 2024). Ayrıca toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınların daha çok özel alanla sınırlı kalmaları ve engelli kadınların hane içinde görünmez olması, bu grubun sayım verilerinde eksik temsil edilmesine yol açıyordu (Atasü-Topcuoğlu, 2022). Öte yandan, erkek engelli nüfusun yüksek olmasının en önemli

nedenlerinden birisi de yakın dönem savaşlarının yarattığı kalıcı sakatlıklardı. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sürecinde çok sayıda erkek birey yaralanmış ve malul kalmıştı. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında erkek engelli nüfus oranının yükselmesinde belirleyici olmuştu (Baş, 2021).

Nüfusun Medeni Hal Durumuna Göre Dağılımı

1935 yılı Genel Nüfus Sayımına göre Türkiye'de nüfusun medeni hal yapısı; bekar, evli, dul, boşanmış ve medeni durumu meçhul kategorileri çerçevesinde sınıflandırılmıştı. Türkiye genelinde nüfusun %52'si bekar, %40'ı evli, %7,2'si dul, %0,3'ü boşanmış ve %0,5'i de medeni durumu bilinmeyen bireylerden oluşmuştu. Bu oranlar o dönemde ülke nüfusunun genç yaş yapısına sahip olduğunu ve aile kurumunun belirleyici bir sosyal yapı unsuru olarak varlığını sürdürdüğünü gösteriyordu (Baş, 2021). Bekâr nüfusun toplam içindeki yüksek payı, büyük ölçüde erken Cumhuriyet dönemindeki yüksek doğurganlık oranları ve geniş çocuk nüfusu ile ilgiliydi. Nitekim demografik dönüşüm süreçlerini inceleyen çalışmalar, Türkiye'de 20. yüzyılın ilk yarısında nüfusun önemli bir kısmının 0–14 yaş grubunda yer aldığını ve bu durumun bekârlık oranlarını doğrudan yükselttiğini göstermektedir (Shorter ve Macura, 1982). Bu bağlamda bekârlık oranı, yalnızca evlilik davranışlarını değil, aynı zamanda nüfusun yaş kompozisyonunu yansıtan temel bir demografik göstergedir.

1935 yılı genel nüfus sayımına göre medeni hal dağılımı Erzurum vilayetinde ülkenin genel yapısıyla büyük ölçüde benzerlik gösteriyordu. Buna göre vilayet nüfusunun %55'ini bekarlar (211.958 kişi) oluşturmaktaydı. Bu oran Türkiye ortalamasının da üzerindeydi. Bu durum, Erzurum nüfusunun büyük oranda kırsal kesimde yer almasından ve doğurganlık oranlarının yüksek olmasından kaynaklanıyordu. Vilayette evli nüfusun oranı %39,3 (151.394 kişi) ile ülke ortalamasına yakın bir oran gösteriyordu. Bununla beraber dul nüfusun oranı %5,4 (20.781 kişi), boşanmış nüfus oranı ise %0,1 (328 kişi) ile oldukça düşük bir seviyedeydi. Medeni durumu meçhul olanların oranı ise %0,2 (926 kişi) olarak tespit edilmişti (Tablo 16).

Tablo 16.

Erzurum Nüfusunun Medeni Hal Durumu İtibariyle Ayrılışı (1935)

Medeni Hal	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Bekar	113953	60.15	98005	50.03	211958	55.00
Evli	72503	38.27	78891	40.27	151394	39.29
Dul	2461	1.30	18320	9.36	20781	5.39
Boşanmış	74	0.03	254	0.12	328	0.08
Meçhul	476	0.25	450	0.22	926	0.24
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Vilayette cinsiyete bağlı medeni hal yapısında belirgin farklılıklar görülüyordu. Bekâr nüfus içerisinde erkeklerin oranı (%60,2), kadınların oranına (%50) göre yüksekti. Bu durum, erkeklerin evlenme yaşının daha fazla olması, askerlik yükümlülüğü ve ekonomik yeterlilik gibi faktörlerin evlilik sürecini geciktirmesi ile ilgiliydi (Timur, 1972). Evli nüfusta kadınların oranı (%51,1) erkeklere (%49) göre daha yüksekti. Bu durum, kadınların daha erken yaşta evlenmelerinden kaynaklanmaktaydı.

Medeni hal durumu açısından en belirgin farklılık dul nüfus kategorisinde görülmekteydi. Vilayette dul kadın sayısı (18.320 kişi), dul erkek sayısından (2.461 kişi) yaklaşık dokuz kat fazlaydı. Bu durum yalnızca Erzurum'a özgü bir durum olmayıp Türkiye genelinde de gözlemlenen yapısal bir özellikti. Dul kadın nüfusunun fazlalığı, büyük ölçüde Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde erkek nüfusun verdiği kayıplarla ilgiliydi (Baş, 2021). Bunun yanı sıra kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olması da dul kadın oranının artmasında etkili bir faktördü (Shorter ve Macura, 1982).

Vilayette boşanmış nüfusun son derece düşük oranlarda kalması (%0,1), erken Cumhuriyet döneminde boşanmanın yaygın bir toplumsal uygulama olmadığını gösteriyordu. Türkiye'de aile yapısı üzerine yapılan klasik çalışmalar, bu dönemde evliliğin güçlü bir sosyal kurum olarak varlığını sürdürdüğünü ve boşanmanın hem kültürel normlar hem de ekonomik bağımlılık ilişkileri nedeniyle sınırlı kaldığını ortaya koymuştu (Timur, 1972). 1935 genel nüfus sayımına göre vilayette boşanmış kadın oranının erkeklere göre daha fazla olması boşanma sonrası kadınların yeniden evlenme olanaklarının daha sınırlı olmasıyla ilgiliydi.

Nüfusun Tahsil Durumuna Göre Dağılımı

1935 Genel Nüfus Sayımı'nda Türkiye nüfusunun tahsil durumu; "okuma ve yazma bilen", "yalnız okuma bilen" ve "okuma ve yazma bilmeyen" olmak üzere üç temel kategori altında sınıflandırılmıştı. Bu sınıflandırma, erken Cumhuriyet döneminde eğitim düzeyinin niceliksel olarak belirlenmesine yönelik ilk kapsamlı girişimlerden biri olmuş ve aynı zamanda toplumsal modernleşme sürecinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmişti. Sayım sonuçlarına göre Türkiye genelinde nüfusun %84,4'ünü okuma yazma bilmeyenler, %15,3'ünü okuma yazma bilenler ve %0,3'ünü yalnız okumayı bilenler oluşturmuştu. Bu veriler, erken Cumhuriyet döneminde eğitim seviyesinin oldukça düşük bir düzeyde bulunduğunu ortaya koymuştu (Baş, 2021). Ülkede ve vilayette okuryazarlık oranının düşüklüğü, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nden devralınan sınırlı eğitim altyapısı ile ilişkililiydi. Özellikle kırsal alanlarda eğitim kurumlarının yetersizliği ve okullaşma oranlarının

düşüklüğü, geniş halk kitlelerinin eğitimden mahrum kalmasına neden olmuştu. Buna ek olarak 1928 yılında gerçekleştirilen Harf İnkılâbı ile Latin alfabesine geçilmiş olması, kısa vadede mevcut okuryazarlık düzeyinin yeniden tanımlanmasına yol açmış ve eski alfabeyi bilen bireylerin önemli bir kısmı istatistiksel olarak okuma yazma bilmeyenler kategorisine dâhil edilmişti. Ancak uzun vadede bu reform eğitim seferberliği ile birlikte okuryazarlığın artırılmasını hedefliyordu (Lewis, 1999).

1935 yılında Erzurum vilayetinde (Tablo 17), tahsil durumu, Türkiye ortalamasının altında kalmıştı. Buna göre vilayet nüfusunun %93,6'sı (360.638 kişi) okuma yazma bilmeyenlerden, %6,3'ü (24.234 kişi) okuma yazma bilenlerden ve %0,1'i (373 kişi) ise yalnız okumayı bilenlerden oluşmuştu. Tahsil durumu meçhul olanların oranı ise oldukça düşük olup %0,04 (142 kişi) olarak tespit edilmişti. Bu durum, Erzurum'un büyük ölçüde kırsal bir karakter taşıması, eğitim kurumlarının sınırlı olması ve coğrafi koşulların eğitime erişimi zorlaştırması ile ilişkililiydi (Duman, 2007).

Vilayette tahsil durumunda cinsiyete göre belirgin bir eşitsizlik söz konusuydu. Okuma ve yazma bilen erkeklerin oranı (%10,5), kadınlara (%2,2) kıyasla oldukça yüksek bir seviyede idi. Sayısal olarak da okuryazar erkeklerin sayısı (19.913 kişi), kadınlardan (4.321 kişi) yaklaşık beş kat daha fazlaydı. Benzer şekilde yalnız okumayı bilenlerde de erkeklerin (273 kişi) kadınlardan (100 kişi) fazla olduğu tespit edilmişti. Buna karşılık okuma yazma bilmeyen nüfus içerisinde kadın nüfusun (191.425 kişi) erkek nüfustan (169.213 kişi) daha fazla olduğu belirlenmişti. Söz konusu eşitsizliğin temel nedenlerinden biri, dönemin toplumsal yapısı içerisinde kız çocuklarının eğitime erişiminin sınırlı olmasıydı. Türkiye'de eğitim tarihi üzerine yapılan çalışmalar, özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının okullaşma oranlarının erkeklere göre oldukça düşük kaldığını ve bunun toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştu (Duman, 2007).

Tablo 17.

Erzurum Vilayet Nüfusunun Tahsil Durumu (1935)

Tahsil Durumu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Okuma ve yazma bilen	19913	10.51	4321	2.21	24234	6.29
Yalnız okuma bilen	273	0.14	100	0.05	373	0.09
Okuma ve yazma bilmeyen	169213	89.31	191425	97.7	360638	93.58
Meçhul	68	0.04	74	0.04	142	0.04
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Kadınların daha çok ev içi rollerle sınırlandırılması ve ekonomik üretim süreçlerine dolaylı katılımı, onların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamasına yol açmıştı. Buna karşılık erkekler hem ekonomik hem de kamusal alanda daha aktif rol almaları nedeniyle eğitim imkanlarına daha fazla erişebilmişti. Kazalar düzeyinde yapılan değerlendirmeler de bu genel eğilimi destekliyordu.

Okuma ve yazma bilenler ile yalnız okumayı bilenlerin toplam nüfusa oranının en yüksek olduğu kaza %13,7 ile Merkez kazaydı. Bu kazayı sırasıyla Yusufeli (%5,2), Tortum (%4,4), Oltu (%4,4), Pasinler (%4,4), Tercan (%4,1), İspir (%3,7) ve Hınıs (%3,4) kazaları takip ediyordu. Buna karşılık Çat, %1,6 ile okuryazarlık oranının en düşük olduğu kazaydı. Bu farklılıklar, şehir yerleşmelerinde eğitim kurumlarının daha fazla olması ve eğitim olanaklarının kırsal alanlara kıyasla daha erişilebilir olması ile ilgiliydi (Duman, 2007). Nitekim Erzurum şehir nüfusuna ait okuryazarlık durumunu gösteren tablo (Tablo 18) incelendiğinde nüfusun okuryazarlık durumu açısından daha farklı sonuçlara ulaşılmaktadır.

1935 yılı genel nüfus sayımına göre kent nüfusunun sadece %29,2'si okuma-yazma biliyordu. Bu durum geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'in erken dönemine devreden taşra yapısında eğitimin kurumsal ve mekânsal açıdan yeterince yaygınlaşmadığını gösteriyordu (Quataert, 2000; Zürcher, 2004).

Okuryazarlığın cinsiyete göre dağılımında ise eşitsizlik daha da derinleşiyordu. Erkek nüfusta %42,5 olan okuryazarlık oranı kadınlarda %14,5'e iniyordu. Buna göre kadınların %85,3'ü okuma-yazma bilmiyordu ve bu durum, eğitim olanaklarının toplumsal cinsiyet temelinde son derece dengesiz dağıldığını gösteriyordu. Bu bağlamda söz konusu farklılık, yalnızca bireysel tercih ya da kapasiteyle değil, dönemin eğitim politikalarının öncelikle erkek nüfusu hedeflemesi, kadınların kamusal alandaki sınırlı varlığı ve geleneksel toplumsal yapının eğitim erişimini kısıtlaması gibi yapısal unsurlardan da kaynaklanıyordu (Fortna, 2002). Öte yandan vilayette "yalnız okuma bilenler" kategorisindeki nüfusun toplamda %0,2 gibi ihmal edilebilir bir düzeyde kalması, eğitim süreçlerinin parçalı değil ya tamamen eksik ya da görece bütüncül biçimde gerçekleştiğini gösteriyordu. Sayım sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Erzurum şehir nüfusunun vilayet geneline kıyasla daha avantajlı bir konumda bulunmasına rağmen genel eğitim düzeyinin yine de düşük olduğu ve özellikle kadınlar açısından belirgin bir dışlanmanın söz konusu olduğu görülmüyordu. Dolayısıyla döneme ait veriler geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde kırsal kesimde eğitimin yaygın olmadığını ve cinsiyet açısından eşit olmayan koşulların söz konusu olduğunu gösteriyordu (Fortna, 2002; Quataert, 2000; Zürcher, 2004).

Tablo 18.

Erzurum Kent Nüfusunun Tahsil Durumu (1935)

Tahsil Durumu	Erkek	(%)	Kadın	(%)	Toplam	(%)
Okuma ve yazma bilen	7367	42,5	2288	14,5	9655	29,2
Yalnız okuma bilen	44	0,2	25	0,2	69	0,2
Okuma ve yazma bilmeyen	9932	57,3	13448	85,3	23380	70,6
Toplam	17343	100	15761	100	33104	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Nüfusun İnanç Durumuna Göre Dağılımı

1935 yılı Genel Nüfus Sayımında Türkiye nüfusu dinî aidiyet bakımından İslam, Hristiyan, Musevi, dinsiz ve diğer dinler olmak üzere sınıflandırılmıştı. Sayım sonuçlarına göre ülke genelinde nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken, daha küçük oranlarda Hristiyanlar, Museviler ve diğer dinlere mensup gruplar yer almıştı (BİGD, 1937c).

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren savaşlar, zorunlu göçler, mübadeleler ve nüfus politikaları, Anadolu'daki gayrimüslim nüfusun önemli ölçüde azalmasına neden olmuştu. Özellikle 1915 sonrası süreç, I. Dünya Savaşı ve 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi gibi gelişmeler, Hristiyan nüfusun Anadolu'daki varlığını ciddi biçimde sınırlandırmıştı (McCarthy, 1995). Bu bağlamda 1935 yılı verileri, Cumhuriyet'in erken döneminde büyük ölçüde homojenleşmiş bir dinî yapının oluştuğunu göstermekteydi.

Erzurum vilayetinde (Tablo 19), dinî dağılımın bu genel eğilimle büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştü. Buna göre vilayet nüfusunun %99,9'unu Müslümanlar (385.049 kişi) oluşturmuştu. Gayrimüslim nüfus ise oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştı. Vilayetteki toplam gayrimüslim nüfus 196 kişi (%0,1) olarak belirlenmişti. Bu grubun 176'sı erkek, 20'si kadın olup cinsiyetler arasında belirgin bir dengesizlik dikkat çekmişti. Gayrimüslim nüfus içerisinde en kalabalık grubu Hristiyanlar (139 kişi) oluşturmuştu. Hristiyan nüfusun 121'i erkek, 18'i kadın olarak kaydedilmişti. Bu durum, gayrimüslim nüfusta aile yapısının zayıflamış olduğunu gösteriyordu.

Tablo 19.

Erzurum Nüfusunun Dinler İtibariyle Ayrılışı (1935)

Dinler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
İslam	189223	99.87	195826	99.95	385049	99.91
Hristiyan	121	0.06	18	0.01	139	0.03
Musevi	53	0.02	-	-	53	0.01
Dinsiz	1	0.01	2	0.01	3	0.01
Diğer	1	0.01	-	-	1	0.01
TBMeçhul	68	0.03	74	0.03	142	0.03
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Gayrimüslim gruplar içerisinde ikinci sırada Museviler (53 kişi) yer alıyordu. Musevilerin tamamı erkekti. Bu durum, söz konusu nüfusun kalıcı yerleşik bir topluluk olmaktan ziyade ticaret, geçici ikamet veya mesleki faaliyet çerçevesinde bölgede bulunan bireylerden oluştuğunu gösteriyordu. Vilayette ayrıca dinsiz olarak kaydedilen 3 kişi (%0,01) ile diğer dinlere mensup 1 kişi (%0,01) yer alıyordu. Sayımda 142 kişi (%0,03) ise "dinî durumu meçhul" olarak kaydedilmişti.

Nüfusun Anadil Durumuna Göre Dağılımı

1935 yılında Türkiye’de nüfusun %86’sının anadili Türkçe (13.899.073 kişi) iken %13,9’unun anadili ise farklı dillerdi (2.244.344 kişi). Bunun yanında 14.033 kişinin anadili ise bilinmiyordu (%0,1). Ülke genelinde Türkçeden sonra en fazla konuşulan 5 dil sırasıyla; Kürtçe (1.480.246 kişi), Arapça (153.687 kişi), Rumca (108.725 kişi), Çerkezce (91.972 kişi) ve Lazca (63.253 kişi) (BİGD, 1935).

1935 yılında Erzurum vilayetinde nüfusun %84,8’inin (326.777 kişi) anadili Türkçeydi. Türkçeden sonra en yaygın anadil ise %15 ile (57.627 kişi) Kürtçe olmuştur. Türkçe ve Kürtçe dillerinden sonra en yaygın anadiller ise sırasıyla; Çerkezce (238 kişi), Boşnakça (156 kişi), Gürcüce (116 kişi), Rumca (109 kişi), Acemce (84 kişi), Rusça (44 kişi), Ermenice (37 kişi) ve İbranice (24 kişi) idi. Anadilleri Abazaca (1 kişi), Almanca (5 kişi), Arapça (6 kişi), Fransızca (1 kişi), Kiptice (1 kişi), Lazca (3 kişi), Lehçe (2 kişi), Pomakça (2 kişi), Sırpça (3 kişi) ve Tatarca (9 kişi) olanların sayısı ise birkaç kişiden fazla değildi. 142 kişinin ise anadili meçhul olarak kaydedilmişti (Tablo 20).

Erzurum Şehrinde nüfusun anadil itibariyle dağılışı vilayet genelinden oldukça farklıydı. 1935 Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Erzurum şehir nüfusunun %99,1’inin (32.811 kişi) anadili Türkçeydi (Tablo 21). Bu oran, Erzurum şehir merkezinde dilsel açıdan son derece yüksek bir homojenlik bulunduğunu ve Türkçenin açık biçimde hâkim dil konumunda olduğunu gösteriyordu.

Tablo 20.

Erzurum Vilayet Nüfusunun Anadiller İtibariyle Ayrılışı (1935)

Anadiller	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkçe	159927	84.43	166850	85.17	326777	84.80
Abazaca	1	0.00	-	-	1	0.00
Acemce	36	0.01	48	0.02	84	0.02
Almanca	3	0.00	2	0.00	5	0.00
Arapça	5	0.00	1	0.00	6	0.00
Boşnakça	79	0.04	77	0.04	156	0.04
Çerkezce	112	0.05	126	0.07	238	0.06
Ermenice	28	0.01	9	0.00	37	0.01
Fransızca	1	0.00	-	-	1	0.00
Gürcüce	58	0.03	58	0.03	116	0.03
Kiptice	1	0.00	-	-	1	0.00
Kürtçe	29016	15.34	28611	14.61	57627	14.96
Lazca	2	0.00	1	0.00	3	0.00
Lehçe	1	0.00	1	0.00	2	0.00
Pomakça	2	0.00	-	-	2	0.00
Rumca	84	0.04	25	0.01	109	0.02
Rusça	14	0.01	30	0.01	44	0.01
Sırpça	1	0.00	2	0.00	3	0.00
Tatarca	4	0.00	5	0.00	9	0.00
Yahudice	24	0.01	-	-	24	0.01
Meçhul	68	0.03	74	0.04	142	0.04
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Tablo 21.

Erzurum Kent Nüfusunun Anadiller İtibariyle Ayrılışı (1935)

Anadiller	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Türkçe	17111	15700	32811	98.7	99.6	99.1
Acemce	5	5	10	0.0	0.0	0.0
Arapça	1	-	1	0.0	-	0.0
Çerkezce	12	8	20	0.1	0.1	0.1
Ermenice	22	-	22	0.1	-	0.1
Fransızca	1	-	1	0.0	-	0.0
Kiptice	1	-	1	0.0	-	0.0
Kürtçe	99	33	132	0.6	0.2	0.4
Lazca	1	1	2	0.0	0.0	0.0
Pomakça	1	-	1	0.0	-	0.0
Rumca	60	-	60	0.4	-	0.2
Rusça	5	14	19	0.0	0.1	0.0
Yahudice	24	-	24	0.1	-	0.1
Toplam	17343	15761	33104	100	100	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Türkçeden sonra gelen anadiller ise oldukça sınırlı sayıda birey tarafından temsil edilmekteydi. Bu diller arasında en dikkat çeken grup Kürtçe konuşanlar olup, toplam 132 kişi ile yaklaşık %0,4 paya sahipti. Bunun dışında kalan anadillerin her biri oldukça düşük oranlarda kalmıştı. Örneğin Rumca (60 kişi, %0,2), İbranice (24 kişi, %0,1), Ermenice (22 kişi, %0,1) ve Çerkezce (20 kişi, %0,1) gibi diller küçük gruplar hâlinde temsil edilmişti. Rusça (19 kişi) ve Acemce (10 kişi) gibi diller de benzer şekilde sınırlı sayıda birey tarafından konuşulmaktaydı. Arapça, Fransızca, Kiptice, Lazca ve Pomakça gibi bazı anadiller ise yalnızca birkaç kişiyle temsil edilmekteydi. Bu durum, söz konusu dilleri konuşan bireylerin büyük ölçüde geçici yerleşim, ticari faaliyet veya bireysel hareketlilik sonucu şehirde bulunduğunu gösteriyordu. Özellikle küçük dil gruplarında kadın nüfusun ya hiç bulunmaması ya da çok sınırlı olması, bu grupların yerleşik aile topluluklarından ziyade bireysel erkek nüfus üzerinden temsil edildiğine işaret etmekteydi.

Nüfusun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılışı

1935 yılı Genel Nüfus Sayımına göre Türkiye’de nüfusun büyük çoğunluğunu ülke sınırları içerisinde doğmuş bireyler oluşturmaktaydı. Türkiye genelinde doğanların oranı %94,04 (15.195.291 kişi) iken, yabancı ülkelerde doğanların oranı ise %5,96 (962.159 kişi) idi (BİGD, 1935). Yabancı doğumlular içerisinde özellikle Balkan kökenli nüfus belirgin bir ağırlığa sahipti. Yunanistan (%38,2), Bulgaristan (%23,7) ve Yugoslavya (%16,4) doğumluların toplam içindeki payının yüksek olması, Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşanan savaşlar, sınır değişimleri ve zorunlu göç hareketlerinin doğrudan bir sonucu olarak belirmişti (Quataert, 2000; McCarthy, 1995; Zürcher, 2004). Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu’ya göç eden Müslüman-Türk göçleri, Türkiye nüfusunun doğum yeri yapısını belirleyen temel

dinamiklerden biri olmuştur (McCarthy, 1995).

Erzurum vilayetinde nüfusun doğum yeri açısından dağılımı Türkiye genelinden farklı olarak çok daha homojen bir yapıya sahipti. Vilayette nüfusun %99,1'i (381.778 kişi) Türkiye'de, %0,9'u ise (3.307 kişi) yabancı ülkelerde doğan bireylerden oluşuyordu (Tablo 22). Bu durum, Erzurum'un demografik yapısının büyük ölçüde yerli nüfusa dayandığını ve vilayetin, Türkiye genelinde gözlemlenen yoğun dış göç etkilerinden görece daha sınırlı düzeyde etkilendiğini gösteriyordu. Bununla birlikte, vilayetin Kafkasya'ya yakın olması, göç hareketlerinden etkilenmesine de yol açmıştı (Karpas, 1985).

Yabancı doğumlu nüfusun ülkelere göre dağılımı, Erzurum'da en yüksek payın %0,76 oran ve 2.914 kişiyle Rusya doğumlulara ait olduğunu gösteriyordu. Bu durum, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelen göç hareketlerinin Erzurum gibi sınır vilayetlerinde yoğunlaşmasıyla ilgiliydi (Karpas, 1985; McCarthy, 1995). Rusya'yı sırasıyla Yugoslavya (148 kişi), İran (88 kişi), Yunanistan (66 kişi), Bulgaristan (37 kişi) ve Suriye (18 kişi) doğumlular izlemekteydi. Almanya, Arnavutluk, Avusturya, İtalya, Macaristan, Romanya, Filistin, Hicaz, Irak ve Mısır gibi ülkelerde doğanların sayısı ise birkaç kişiyle sınırlıydı. Ayrıca 302 kişinin doğum yeri ise meçhul olarak kaydedilmişti (BİGD, 1937).

Nüfusun doğum yerleri itibarıyla dağılımında cinsiyete göre belirgin farklılıklar görülmekteydi. Türkiye, Arnavutluk, İtalya, Rusya ve Suriye doğumlularda kadın nüfus erkek nüfustan daha fazlayken Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan, Hicaz, İran ve Irak doğumlular arasında erkek nüfusun sayısı kadınlardan daha fazlaydı. Avusturya, Romanya, Filistin ve Mısır doğumluların tamamının erkeklerden oluşması, bu grupların daha çok bireysel hareketlilik ya da belirli mesleki faaliyetler kapsamında vilayete gelmiş olabileceğini göstermekteydi. Almanya ve Macaristan doğumlularda ise kadın-erkek sayısı eşitti.

Tablo 22.

Erzurum Vilayet Nüfusunun Doğum Yerleri İtibarıyla Ayrılışı (1935)

Doğum Yeri	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkiye	187666	99.05	194112	99.08	381778	99.07
Almanya	1	0.00	1	0.00	2	0.00
Arnavutluk	1	0.00	2	0.00	3	0.00
Avusturya	1	0.00	-	-	1	0.00
Bulgaristan	24	0.01	13	0.01	37	0.01
İtalya	1	0.00	2	0.00	3	0.00
Macaristan	1	0.00	1	0.00	2	0.00
Romanya	5	0.00	-	-	5	0.00
Rusya	1416	0.75	1498	0.78	2914	0.76
Yugoslavya	81	0.05	67	0.03	148	0.04
Yunanistan	36	0.02	30	0.01	66	0.02
Filistin	1	0.00	-	-	1	0.00
Hicaz	3	0.00	1	0.00	4	0.00
İran	67	0.04	21	0.01	88	0.02

Irak	7	0.00	2	0.00	9	0.00
Suriye	6	0.00	12	0.01	18	0.00
Mısır	1	0.00	-	-	1	0.00
Diğer	2	0.00	3	0.00	5	0.00
Yabancı Ülkeler	1654	0.87	1653	0.85	3.307	0.85
Meçhul	147	0.08	155	0.07	302	0.08
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Nüfusun Tabiiyetler İtibarıyla Dağılışı

1935 Genel Nüfus Sayımlarında Ülkemizin nüfusunun geneline tabiiyetler (bağlı bulundukları millet, uyrukluk) açısından bakıldığında tabiiyeti Türkiye olanların %99,7 (16.103.904 kişi) tabiiyeti yabancı ülkeler olanların oranı ise %0,3'tü (53.546 kişi). Ülkemizdeki 53.546 yabancı tabiiyet içerisinde en fazla tabiiyeti bulunan ülkeler sırasıyla; %32,9 (17.642 kişi) ile Yunanistan, %14,1 (7.560 kişi) ile İtalya, %7,6 (4.083 kişi) ile İran, %5,7 (3.070 kişi) ile Yugoslavya, %5,2 (2.802 kişi) ile İngiltere ve %4,8 (2.599 kişi) ile de Bulgaristan'dı.

1935 nüfus sayımında Erzurum vilayetinin nüfusu 385.387 kişi olarak tespit edilmişti. Bu sayı içerisinde yalnızca 50 kişi yabancı tabiiyetlere bağlıydı. Yabancı tabiiyetler içerisinde en fazla sayıya sahip olan ülke 36 kişi ile İran'dı. İran'ı 9 kişiyle Rusya, 2 kişiyle Almanya, birer kişiyle de Avusturya, Bulgaristan ve Suriye ülkeleri izliyordu (Tablo 23).

Cinsiyet açısından bakıldığında ise yabancı tabiiyetlerden Almanlarda 1 kadın ve bir erkek bulunmaktaydı. Avusturyalı, Bulgar ve Suriyeli olanlar erkekti. Ruslarda 4 erkek ve 5 kadın bulunmaktaydı. İranlılara bakıldığında ise 25 erkek ve 11 kadının olduğu tespit edilmişti.

Tablo 23.

Erzurum Nüfusunun Tabiiyetler İtibarıyla Ayrılışı (1935)

Tabiiyet	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkiye	189366	99.94	195829	99.95	385195	99.95
Almanya	1	0.00	1	0.00	2	0.00
Avusturya	1	0.00	-	-	1	0.00
Bulgaristan	1	0.00	-	-	1	0.00
Rusya	4	0.00	5	0.00	9	0.00
İran	25	0.02	11	0.01	36	0.01
Suriye	1	0.00	-	-	1	0.00
Yabancılar	33	0.02	17	0.01	50	0.01
Meçhul	68	0.04	74	0.04	142	0.04
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak. BİGD (1937c)

Nüfusun Meslekler İtibarıyla Dağılışı

1935 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Erzurum vilayetinde nüfusun mesleklere göre dağılımı vilayette ekonomik yapının büyük ölçüde tarıma dayalı olduğunu göstermekteydi. "Toprak Mahsulleri" iş kolunda çalışanların oranı %44,5 (171.512 kişi) ile ilk sırada yer almıştı (BİGD, 1937c). Bu yapı, Türkiye genelindeki eğilimle de paralellik gösteriyordu. Zira aynı dönemde ülke

genelinde de tarım sektörü en geniş istihdam alanını oluşturmuştu (Pamuk, 2008; Keyder, 1987). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devralınan ekonomik mirasın büyük ölçüde tarımsal üretime dayanması ve sanayileşmenin sınırlı kalması, bu dağılımın temel nedenleri arasında yer almıştı (Quataert, 2000).

Vilayette tarım dışında kalan sektörlerin oldukça düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir. Sanayi ve küçük sanatlar %1,6 (6.233 kişi), umumi idare ve hizmetler ile serbest meslekler %1,3 (5.115 kişi), ticaret %0,7 (2.651 kişi) ve nakliye-ulaşım (903 kişi) sektörlerinde çalışanlar ise %0,2 oranında temsil edilmekteydi. Ev ekonomisi ve şahsi hizmetler ise %0,1 (373 kişi) ile en düşük paya sahipti (BİGD, 1937c).

1935 yılında Erzurum vilayetinde modern ekonomik sektörler henüz gelişme aşamasındaydı. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme çabalarına rağmen, özellikle taşra bölgelerinde ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinin sınırlı kaldığını gösteriyordu (Pamuk, 2008; Zürcher, 2004). Bununla birlikte dikkat çekici bir diğer husus, nüfusun %51,5'inin (198.600 kişi) "mesleksiz veya mesleği bilinmeyen" kategorisinde yer almasıydı (Tablo 24). Bu durum, özellikle kadınların büyük ölçüde üretim süreçlerine dâhil olmalarına rağmen resmi istatistiklerde meslek sahibi olarak değerlendirilmemeleriyle yakından ilgiliydi. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde kadın emeği çoğunlukla ev içi üretim ve tarımsal faaliyetler kapsamında değerlendirilmiş, ancak bu faaliyetler çoğu zaman "meslek" kategorisine dâhil edilmemişti (Keyder, 1987; Pamuk, 2008).

Nüfusun meslek yapısının dağılımında cinsiyete göre belirgin farklılıklar vardı. Erkeklerde meslek sahibi olanların sayısı (107.768 kişi), mesleksiz veya mesleği bilinmeyenlerden (81.699 kişi) daha fazla iken, kadınlarda bunun tam tersi bir durum söz konusuydu. Kadınların büyük çoğunluğu (116.901 kişi) mesleksiz veya mesleği bilinmeyen kategorisinde yer almış, meslek sahibi kadınların sayısı ise 79.019 kişi olarak kalmıştı (BİGD, 1937c). Bu durum, dönemin toplumsal yapısında kadınların ekonomik faaliyetlerinin görünmezliği ve kayıt dışı niteliği ile ilgiliydi (Quataert, 2000; Zürcher, 2004).

İş kollarına göre erkeklerin özellikle sanayi, ticaret, ulaşım ve kamu hizmetleri gibi alanlarda çalıştığı görülmüyordu. Toprak mahsulleri alanında çalışan erkek sayısı (93.712 kişi) ise kadınlardan (77.800 kişi) fazlaydı. Kadınların erkeklerden daha fazla temsil edildiği tek sektör ev ekonomisi ve şahsi hizmetlerdi. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin iş bölümü üzerindeki belirleyici etkisini açıkça ortaya koyuyordu (Pamuk, 2008; Keyder, 1987).

Erzurum nüfusuna çalışma kolları açısından bakıldığında en fazla oranın %44,51 ile Toprak Mahsullerinde olduğu görülmektedir. Toprak Mahsulleri iş kolunda çalışan

nüfusun toplamı 171.512'ydi. Erzurum vilayetinde mesleksiz veya mesleği bilinmeyenlerin oranı ise %51,54'tü (198.600). Bu durum Erzurum vilayetinin nüfusunun yarısından fazlasına denk gelmekteydi. Toprak Mahsulleri iş kolu dışında en fazla kişinin çalıştığı iş kolları şu şekilde sıralanabilirdi: %1,62 ile Sanayi ve Küçük Sanatlar (6.233), %1,32 ile Umumi İdare ve Hizmetler ile Serbest Meslekler (5.115), %0,69 ile Ticaret (2.651), %0,23 ile Nakliye ve Ulaşım (903) ve en az olarak ise %0,09 ile Ev Ekonomisi ve Şahsi Hizmetler (373)'di.

Tablo 24.

Erzurum Nüfusunun Meslekler İtibariyle Ayrılışı (1935)

Meslekler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Toprak Mahsulleri	93712	49.46	77800	39.70	171512	44.51
Sanayi ve Küçük Sanatlar	5518	2.91	715	0.37	6.233	1.62
Ticaret	2542	1.34	109	0.06	2651	0.69
Nakliye ve Ulaşım	871	0.46	32	0.02	903	0.23
Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler	4981	2.63	134	0.07	5115	1.32
Ev Ekonomisi ve Şahsi Hizmetler	144	0.08	229	0.12	373	0.09
Mesleksiz, Mesleği Bilinmeyen	81699	43.12	116901	59.66	198600	51.54
Toplam	189467	100	195920	100	385387	100

Kaynak: BİGD (1937c)

Erzurum'daki mesleklerin iş kollarına göre olan ayrımının cinsiyet durumuna göre bakıldığında ise meslek sahibi olan erkeklerin sayısı mesleği olmayan ya da bilinmeyen erkeklerin sayısından fazlaydı. Meslek sahibi olan erkeklerin toplamı 107.768 iken mesleği olmayan ya da bilinmeyen erkeklerin sayısı ise 81.699'du (Tablo 24). Kadınlarda ise erkeklere göre tam tersi bir şekilde mesleksiz olan veya mesleği bilinmeyenlerin sayısı (116.901) meslek sahibi olanlardan (79.019) daha fazlaydı. İş kollarına göre bakıldığında ise Toprak Mahsulleri iş kolunda erkeklerin (93.712) kadınlardan (77.800) daha fazla oldukları görülmüştü. Bunun dışında Sanayi ve Küçük Sanatlar, Ticaret, Nakliye ve Ulaşım ile Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler iş kollarında erkeklerin sayısının kadınların sayısından çok fazla olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla olduğu tek iş kolu ise Ev Ekonomisi ve Şahsi Hizmetler'di. Bu iş kolunda çalışan kadınların sayısı 229 iken erkeklerin ise 144'tü.

Sonuç

Erzurum, 1935 yılında kırsal karakterli, düşük nüfus yoğunluklu ve sınırlı kentleşme düzeyine sahip bir vilayetti. Nüfusun çok büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşıyordu ve buna bağlı olarak temel ekonomik faaliyet tarımsal üretimdi. Sanayi ve hizmet sektörü henüz gelişim aşamasındaydı. Erzurum'da kentleşme olgusu, 1935 yılı itibarıyla yapısal bir dönüşümden ziyade, idari merkezlere bağlı sınırlı bir gelişim düzeyinde kalmıştı. Cinsiyet dağılımına ilişkin bulgular, dengeli bir yapı izlenimi verse de mekânsal ölçekte önemli farklılıklar vardı. Şehirlerde erkek

nüfus, kırsal alanlarda ise kadın nüfus daha fazlaydı. Bu durum, nüfusun ekonomik rollere göre farklı şekillerde dağıldığını gösteriyordu. Şehirler idarî ve askerî fonksiyonlar nedeniyle erkek nüfus için çekim merkeziydi. Kırsal alanlarda ise üretim faaliyetlerinin aile temelli yapısı nedeniyle kadın nüfus daha fazlaydı.

Kazalar arasında görülen nüfus dağılımı ve yoğunluk farklılıkları, bu durum üzerinde fiziki ve beşerî coğrafya faktörlerin birlikte etkili olduğunu gösteriyordu. Merkez, Oltu ve Pasinler gibi kazaların nüfus açısından öne çıkması, bu alanların ulaşım, idari yapı ve tarımsal potansiyel açısından daha avantajlı olmasından kaynaklanıyordu. Buna karşılık Hınıs gibi geniş yüz ölçüme sahip olduğu halde düşük nüfus yoğunluğuna sahip alanlar, coğrafi sınırlılıkların yerleşme üzerindeki etkisini açıkça gösteriyordu. Buna göre Erzurum'da nüfus dengeli bir dağılım göstermiyor aksine belirli çekim merkezleri etrafında yoğunlaşıyordu.

Nüfusun yaş yapısına ilişkin veriler 1935 yılında Erzurum'un demografik geçiş sürecinin başlangıç aşamalarında olduğunu göstermektedir. Yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarının birlikte görüldüğü, genç nüfusun ağırlıkta olduğu bu yapı, sağlık hizmetlerinin sınırlılığı, yaşam koşullarının zorluğu ve ekonomik üretim biçiminin özellikleriyle doğrudan ilişkiliydi. Bu bağlamda Erzurum, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin genel demografik özelliklerini yansıtan tipik bir örnek niteliğindeydi.

Çalışma, ağırlıklı olarak 1935 yılı verilerine dayandığı için uzun dönemli nüfus değişimini ortaya koymayı amaçlamamıştır. Bununla birlikte, 1927 verileriyle yapılan sınırlı karşılaştırmalar genel eğilimlerin görülmesine de imkân sağlamıştır. Bu nedenle gelecekte farklı nüfus sayımlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Erzurum'un demografik dönüşümünün daha kapsamlı anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Disiplinler arası çalışmalar ise nüfus yapısının ekonomik ve mekânsal boyutlarıyla birlikte daha derinlikli analiz edilmesine olanak tanıyacaktır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma, insan ya da hayvan deneklere müdahale içermediği ve kişisel veri kullanılmadığı için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katılımcı Onamı: Dış Bağlımsız.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağimsız.

Yazar Katkıları: Fikir-T.A.; Tasarım-T.A.; Denetleme-T.A.; Kaynaklar-T.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- T.A.-S.B.; Analiz ve/veya Yorum-T.A.-S.B.; Literatür Taraması- T.A.-S.B.; Yazıyı Yazan- T.A.-S.B.; Eleştirel İnceleme-TA.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zeka Kullanımı: Dil düzenleme, yazım kontrolü ve teknik iyileştirme amacıyla üretken yapay zekâ araçlarından yararlanılmıştır.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics

committee approval as it involves no interventions on human or animal subjects or the use of personal data.

Informed Consent: The participants voluntarily responded to the survey and interview question

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept T.A.; Design-T.A.; Supervision-T.A.; Resources-T.A.; Data Collection and/or Processing- T.A.-S.B.; Analysis and/or Interpretation- T.A.-S.B.; Literature Search- T.A.-S.B.; Writing Manuscript- T.A.-S.B.; Critical Review-T.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: Generative artificial intelligence tools were used for language editing, proofreading, and technical improvements.

Kaynaklar

- Akın, Y. (2005). Erken Cumhuriyet dönemi emek tarihçiliğine katkı: Yeni yaklaşımlar, yeni kaynaklar. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (2), 73–96.
- Arı, K. (1992). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23), 409-420.
- Atasü-Topcuoğlu, R. (2022). Gender inequality, the welfare state, disability, and distorted commodification of care in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 66, 61–87. <https://doi.org/10.1017/npt.2020.35>
- Aydoğan, E., & Çoban, E. (2016). Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 113-126.
- Bakar, C., Oymak, S., & Maral, I. (2017). Turkey’s epidemiological and demographic transitions: 1931–2013. *Balkan Medical Journal*, 34, 323–334.
- Baş, R. (2021). *Türkiye’nin Nüfus Politikası (1923–1980)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- BİGD (1935). *Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu (Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar)*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:74, Ulus Basımevi, Ankara.
- BİGD (1936). *Genel Nüfus Sayımı, Ağrı Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:4. Devlet Basımevi, İstanbul.
- BİGD (1937a). *Genel Nüfus Sayımı, Elaziz Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:20, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BİGD (1937b). *Genel Nüfus Sayımı, Malatya Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:21, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BİGD (1937c). *Genel Nüfus Sayımı, Erzurum Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:22. Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BİGD (1937ç). *Genel Nüfus Sayımı, Kars Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat

- Sayısı:75, Cilt:31. Devlet Basımevi, İstanbul.
- BiGD (1937d). *Genel Nüfus Sayımı, Erzincan Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:39, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- BiGD (1937e). *Genel Nüfus Sayımı, Muş Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:44, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- BiGD (1937f). *Genel Nüfus sayımı, Van Vilayeti Katı ve Mufassal Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:56. Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- BiGD (1937g). *Genel Nüfus sayımı, Türkiye Nüfusu Kati Tasnif Neticeleri*, 20 İlkteşrin 1935, Neşriyat Sayısı:75, Cilt:60. Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- Bongaarts, J. (2009). Human population growth and the demographic transition. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 364(1532), 2985–2990.
- Bozkoyun, M. (2022). Siverek İlçesinin Nüfus Özellikleri. H. Çiftçi ve S. Yıldız (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Seçme Konular - 6 içinde* (s. 81-103). Ankara: İksad Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4th Ed.). Sage Publications.
- Çakmak, F. (2009) Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 89-115.
- Defo, B. K. (2014). Beyond the 'transition' frameworks: The cross-continuum of health, disease and mortality framework. *Global Health Action*, 7.
- Demir, H. (2024). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Sayımları Üzerine Değerlendirmeler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 85–110.
- Di Lego, V., Giulio, P., & Luy, M. (2020). Gender differences in healthy and unhealthy life expectancy. *Vienna Yearbook of Population Research*, 18, 45–71.
- Doğan, M. (2013). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi* (23), 293-307.
- Duman, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim (1923–1960)*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Ekenci, M. T. (2014). *Engelli bireylere ilişkin resmi veri toplama araçlarının ulusal düzeyde yaygınlık tahminlerinde kullanımı* [Uzmanlık tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü].
- Erdem, U. (2016). Cumhuriyet Türkiye'sinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 30(30), 38-55. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.95017>
- Ergöçmen, B. (2012). Türkiye'nin Demografik Profili: Özellikleri ve Zorlukları. *Müslüman Ülkelerde Nüfus Dinamikleri: Yapbozu Bir Araya Getirmek* (s. 117-130). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Espinosa, O., Smith, A. D., Bejarano, V., & García-Ruiz, J. (2025). Differences between male and female mortality in Colombia: A population-based analysis since 1980. *Journal of Population Research*, 42(1), 12–28.
- Fortna, B. C. (2002). *Imperial classroom: Islam, the state, and education in the late Ottoman Empire*. Oxford University Press.
- Gök, Y., & Kayserili, A. (2011). Cumhuriyet Döneminde (1927-2008) Erzurum İlinin Kır-Şehir Nüfus Değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 1-17.
- Hangül, N. (2024). 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Çankırı'nın Demografik Yapısı ve Özellikleri. *History Studies*, 16(3), 385-402.
- Haupt, A., & Kane, T. (2011). *Population handbook* (6th ed.). Population Reference Bureau.
- Haykır, H. (2023). 1927 Nüfus Sayımına Göre Erzurum Vilayetinin Nüfus Özellikleri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 369-384. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1362714>
- Karpat, K. H. (1985). *Osmanlı nüfusu, 1830-1914: Demografik ve sosyal özellikler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kasarcı, R. (1996). Türkiye'de Nüfus Gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5, 247-266.
- Kaya, G. (2022). Erzurum İlinin İklim Özellikleri. S. Birinci, Ç. K. Kaymaz & Y. Kızılkın (Eds.), *Erzurum İlinde Coğrafya Araştırmaları* (ss. 35-73). Kriter Yayınevi.
- Kayacan, E. (2022). Türkiye'nin Nüfus Politikalarındaki Değişimin Kalkınma Planları Üzerinden Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(54), 107-139.
- Keown, R. (2009). The epidemiologic transition: Changing patterns of mortality and population dynamics. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 3(1 Suppl), 19S–26S.
- Keyder, Ç. (1987). *State and class in Turkey: A study in capitalist development*. Verso.
- Kopar, İ. (2022). Erzurum İlinin Jeolojik Ve Jeomorfologik Özellikleri. S. Birinci, Ç. K. Kaymaz & Y. Kızılkın (Eds.), *Erzurum İlinde Coğrafya Araştırmaları* (ss. 1–34). Kriter Yayınevi.
- Köse, M. (2010). 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi (Tez No: 265263). [Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Köse, M., & Sertkaya Doğan, Ö. (2022). Nüfus Politikaları Bağlamında Türkiye Nüfusunun Demografik Dönüşümü, Yapısal Değişimi ve Geleceği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74, 247-267. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1152311>
- Kruger, D., & Nesse, R. (2004). Sexual selection and the

- male: female mortality ratio. *Evolutionary Psychology*, 2(1), 66–85.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish language reform: A catastrophic success*. Oxford University Press.
- Lindahl-Jacobsen, R., Hanson, H. A, Oksuzyan, A., Mineau, GP, Christensen, K., & Smith, KR (2013). Erkek-kadın sağlık-sağkalım paradoksu ve Utah, Danimarka ve İsveç'te 1850-1910 yılları arasındaki kohort yaşam beklentisindeki cinsiyet farklılıkları. *Epidemiyoloji Yıllıkları*, 23(4), 161-166.
- McCarthy, J. (1995). *Death and exile: The ethnic cleansing of Ottoman Muslims, 1821–1922*. Princeton University Press.
- Mercan, Z. (2024). *1935 Türkiye genel nüfus sayımının coğrafi analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7th ed.). Pearson.
- Oksuzyan, A., Shkolnikova, M., Vaupel, J. W., Christensen, K., & Shkolnikov, V. (2014). Sex differences in health and mortality in Moscow and Denmark. *European Journal of Epidemiology*, 29, 243–252.
- Oktay, E. Y. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7).
- Özgür, E. M. (2011). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*. Gazi Kitabevi Ankara.
- Pamuk, Ş. (2008). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire, 1700–1922*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808738>
- Sarc, Ö. C. (2012). 1935 nüfus sayımı üzerine tetkikler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 1–25.
- Sarı, E. (2012). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Nüfus Politikaları (1923–1960). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27(2), 531–556.
- Sertel, S. (2014). 1927 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Bitlis'in Nüfus Fonksiyonları. *Turkish Studies*, 9(4), 1015–1032.
- Sertel, S. (2015). Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Malatya'da Nüfus. *Akademik Bakış Dergisi*, (48), 80–96.
- Sertel, S. (2016). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 269-282.
- Shorter, F. C. (1968). Information on fertility, mortality, and population growth in Turkey. *Population Studies*, 22(3), 417–431.
- Shorter, F. C., & Macura, M. (1982). *Trends in fertility and mortality in Turkey*. National Academy Press.
- Tekin, B. (2024). Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi: Etkileyici faktörler ve Bölgesel Farklılıklar. *Şura Akademi Dergisi*, (7), 111–123.
- Timur, S. (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tuğluoğlu, F. (2012). Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 55-78.
- Tuncer, B. (1976). *Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Nüfus Politikaları*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Tunç, B. (2019). 1935 Nüfus Sayımı Bağlamında Ağrı Nüfusunun Potansiyel Durumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2441-2455.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2012). *Beşerî coğrafya: İnsan, kültür, mekân*. Çantay Kitabevi.
- Uyanık, Y. (2017). Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Veri Güvenilirliği. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 210–225.
- Wilson, C. (2016). Understanding global demographic change. *Population and Development Review*, 42(1), 1–12.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Zarulli, V., Kashnitsky, I., & Vaupel, J. W. (2021). Death rates at specific life stages mold the sex gap in life expectancy. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118. 1-4.
- Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history* (3rd ed.). I.B. Tauris.